

DE ANDERE KANT

VAN DE ZON

EEN KRITISCHE BLIK OP
TOERISME NAAR DE DERDE WERELD

VOORWOORD

Toerisme naar de Derde Wereld maakt momenteel een explosieve groei door. Wanneer je op het reisbureau kunt kiezen tussen twee weken Spanje of een week Kenia klinkt dat laatste wel zo aantrekkelijk; nauwelijks duurder, maar wel stukken exotischer.

Ook via de SIW Internationale Vrijwilligers-projecten gaan jongeren naar ontwikkelingslanden om daar deel te nemen aan een vrijwilligersproject. In zo'n project doe je maatschappelijk nuttig werk en kom je tegelijkertijd in aanraking met een andere cultuur. Maar je bent toch geen toerist wanneer je aan zo'n project deelneemt, zou je zeggen? Veel vrijwilligers laten het niet alleen bij een project maar gaan daarna rondreizen. Toch een toerist?

Een goede reden voor een kritische blik op toerisme naar landen in de Derde Wereld.

Bij het schrijven van de brochure is bewust gekozen om niet de zonnige kant van het toerisme te belichten van mooi weer, spannende vakanties en interessante ontmoetingen. Daaraan wordt in de reisbrochures en reisliteratuur al genoeg aandacht besteed. Toerisme en zeker toerisme naar de Derde Wereld heeft ook een minder zonnige kant. In deze brochure willen we juist die andere kant van "de zon" belichten. Wat zijn de effecten van toerisme in ontwikkelingslanden? Worden mensen daar er beter van? Welke plaats neemt toerisme in binnen internationale, economische verhoudingen? Wat vinden ontvangers van toeristen er nu zelf van?

Gekozen is voor een prikkelende schrijfstijl. Wij willen je zo kritisch aan het denken zetten over het verschijnsel van toerisme naar de Derde Wereld en over de invloed die jij zelf als toerist daarop hebt. We proberen mogelijkheden aan te geven om de effecten van toerisme daar positief te laten uitpakken.

De discussie over toerisme naar de Derde Wereld is binnen SIW Internationale Vrijwilligers-projecten niet nieuw. Eerder verscheen "Retourtje Noord-Zuid: ontspanning?" (1981). Met deze nieuwe brochure willen wij de discussie actualiseren.

De brochure is allereerst bedoeld voor de SIW-vrijwilligers die naar een Derde Wereldland willen gaan. Hiernaast denken we dat de brochure interessant is voor iedereen die erover denkt om als toerist naar een ontwikkelingsland af te reizen.

De brochure is geschreven door Frans de Man van de Stichting RETOUR in opdracht van de Afrika Groep van SIW. Namens SIW verzorgden Katja Elbers, Saskia Hanssen en Joke Hofstee de eindredactie.

INHOUD

INLEIDING	3
HOOFDSTUK 1: NOORD-ZUID VERHOUDING EN TOERISME	4
1.1 Economische Noord-Zuid verhouding	4
1.2 Politieke Noord-Zuid verhouding	5
1.3 Toerisme binnen de Noord-Zuid verhouding	6
HOOFDSTUK 2: TOERISTEN	8
2.1 Waarom op vakantie?	8
2.2 Soorten toeristen	9
2.3 Macht van de toerist	9
HOOFDSTUK 3: ONTVANGERS	10
3.1 Verschillende stemmen uit de derde wereld	10
3.2 Gevolgen van toerisme	11
3.2.1 Economische gevolgen	11
3.2.2 Sociale en culturele gevolgen	13
3.2.3 Ecologische gevolgen	16
HOOFDSTUK 4: ANDER TOERISME, BETER?	18
4.1 Alternatief toerisme voor de toerist	18
4.2 Alternatieven voor de ontvanger	20
4.3 Criteria	22
4.4 Wat kun je zelf doen?	23

INLEIDING

Toerisme is één van de snelst groeiende industrieën. In 1991 werd er in het toerisme wereldwijd zo'n 260 miljard dollar verdiend. Onder toerisme verstaan we al die activiteiten die mensen ondernemen om meer dan een etmaal van huis weg te gaan voor vakantie, voor bezoek aan vrienden of familie, voor conferenties, of voor andere doeleinden die niet met hun werk te maken hebben. Ook al die faciliteiten die speciaal hiervoor gecreëerd, worden vallen eronder. Veel economen zien het toerisme als de belangrijkste industrie voor de jaren negentig. Het aantal toeristen dat van de VS en Europa (het Noorden) naar de derde wereld (het Zuiden) reist neemt gestaag toe. Daarover gaat deze brochure.

Geschiedenis

Reizen als ontspanning is al heel oud. In de Griekse oudheid reisde men naar ontspanningsoorden als Canopus in Alexandrië. Ook de Romeinen ontvluchtten met vakanties het dagelijkse, jachtige leven in de dichtbevolkte woongebieden. In de 18e en 19e eeuw was de Grand Tour erg in de mode: de jonge aristocratie trok met een paar kisten en wat gevolg een aantal maanden door Europa. Thomas Cook maakte via de eerste pakketreizen in de tweede helft van de 19e eeuw het reizen toegankelijk voor een grotere doelgroep.

In het begin van deze eeuw werden zee- en berglucht een geliefd vakantieoorden voor de elite. Maar het duurde tot na de tweede wereldoorlog voordat de massa's in de VS en Europa de gelegenheid kregen om voor hun ontspanning te reizen. Vervoermiddelen, geld en vrije tijd kwamen ter beschikking van verschillende klassen van de bevolking, zodat iedereen in de nabije of verdere omgeving kon zoeken naar ontspanning. Bedrijven sprongen hier gretig op in en de ontwikkeling van de jumbo jet maakte het mogelijk om grote aantallen toeristen tegelijk te vervoeren. Zo werd het toerisme een lucratieve handel en de vrijetijdsindustrie was ontstaan. Ook het toerisme naar de derde wereld neemt gestaag toe. In de eerste plaats omdat men denkt dat er een markt voor is maar ook verwacht men dat het de derde wereld ten goede komt in haar ontwikkeling, onder andere door de opbrengst van vreemde valuta en meer werkgelegenheid.

Opbouw

In deze brochure kijken we eens nader naar deze stelling. Daartoe nemen we in hoofdstuk 1 eerst de internationale verhoudingen waarbinnen het toerisme zich afspeelt onder de loep. Toerisme is een wereldwijde industrie en werkt volgens de

wetten van de internationale economie en politiek.

In hoofdstuk 2 en 3 komen respectievelijk de toeristen en de ontvangers van toeristen in de derde wereld aan bod. Deze kunnen ieder vanuit hun eigen situatie meer of minder invloed uitoefenen op toerisme. Hoofdstuk 4 gaat over hoe toerisme naar de derde wereld anders kan. Er zijn verschillende manieren waarop de toerist of de ontvanger kan bijdragen aan veranderingen in het toerisme. Ook zijn er criteria waar 'beter' toerisme aan moet voldoen.

Het slot geeft aan welke keuzemogelijkheden je hebt als geïnteresseerde in reizen naar de derde wereld om bij te dragen aan ander, beter (?) toerisme.

HOOFDSTUK 1: NOORD-ZUID VERHOUDING EN TOERISME

Als je denkt aan toerisme doe je dat meestal in de beelden die je als toerist ziet, of dat nou gouden stranden zijn, lekker eten, fietsen of wandelen. Voor degenen die werkzaam zijn in het toerisme zijn die beelden anders: lange en onregelmatige werktijden, lastige klanten, werken als anderen vrij hebben. Voor hen is toerisme een manier om geld te verdienen. Niet alleen zij, als werknemers, maar ook bedrijven en overheden verdienen geld aan het toerisme, veel geld. Toerisme is business, net als de textiel- of automobieliindustrie. Het is nog eens big business ook. Toerisme is als industrie onderdeel van de internationale machtsstructuur, waarin met name de westerse economische en politieke machten ("Het Noorden") de verhoudingen bepalen. Binnen deze machtsverhouding zijn een aantal, vooral Aziatische derde wereldlanden erin geslaagd hun eigen weg te gaan. Voor Afrika en een aantal Latijns Amerikaanse landen zijn de gevolgen negatiever.

Dit hoofdstuk beschrijft eerst de economische en politieke verhoudingen (1.1 en 1.2) waarbinnen het toerisme naar de derde wereld (het Zuiden) zich afspeelt. In 1.3 wordt aangegeven hoe economische en politieke machten de vorm en omvang van dat toerisme bepalen.

1.1 Economische Noord-Zuid verhouding

In de jaren vijftig, zestig en zeventig komen de meeste derde wereldlanden onder het koloniale juk vandaan en beginnen een politiek zelfstandige toekomst. Economisch kunnen de meesten van begin af aan nauwelijks op eigen benen staan. Politieke zelfstandigheid telt niet in de wereldmarkt. Daar stellen andere machten de regels: transnationale ondernemingen, internationale organisaties en onderlinge afspraken tussen politieke grootmachten zoals in de G-7 en de GATT. De regels zijn in het voordeel van de rijke landen, niet van de derde wereld.

Transnationale ondernemingen

De belangrijkste rol in de wereldmarkt is weggelegd voor transnationale ondernemingen. De wereld wordt niet alleen geregeerd door overheden, maar ook door deze ondernemingen die vaak een grotere jaaromzet hebben dan het Bruto Nationaal Produkt van menig derde wereldland. Hun macht en rijkdom is zo groot dat de 17 grootste een winst maken die groter is dan het opgetelde totale Bruto Nationaal Produkt van de 40 armste derde wereldlanden. Transnationale ondernemingen zijn bedrijven met vestigingen in verschillende landen. Meestal

hebben ze één hoofdkantoor, dat vaak in het Westen is gevestigd. Omdat ze met veel geld in veel verschillende markten opereren, kunnen ze snel op de markt inspelen en hun omvang stelt ze in staat om markten naar hun hand te zetten. Met hun vestigingen in verschillende landen kunnen ze handig schuiven met produktie en winsten om zich zo te onttrekken aan nationale belastingen en dergelijke. Met de macht die ze hebben kunnen ze overheden onder druk zetten en creëren ze een kennisvoorsprong op andere bedrijven. De transnationale ondernemingen bepalen zo het reilen en zeilen van de produkten uit de derde wereldlanden en de markten ervoor. Een voorbeeld hiervan is de cacao-industrie. Door toenemende concentratie komt de cacaohandel in handen van een steeds kleiner wordend aantal transnationale ondernemingen. Deze worden steeds sterker en kunnen van de bonenproducenten in de derde wereld de lagere prijzen afdwingen. De cacao-boeren gaan meer produceren om evenveel te verdienen en door het groeiende aanbod dalen de prijzen verder. Mede daardoor bestaat de economische afhankelijkheid van het Zuiden van de wereld ten opzichte van het Noorden: de Noord-Zuid problematiek. De rijke landen zijn voor een aantal produkten afhankelijk van de derde wereld, bijvoorbeeld voor sommige specerijen. Het Zuiden is echter in bijna alle economische sectoren, dus structureel, afhankelijk van het Noorden.

Asian Tigers

In de loop van de jaren zeventig en tachtig slaagt een aantal derde wereldlanden erin om economisch in het goede spoor te komen. In Zuid-Korea, Taiwan, Singapore en Hongkong blijkt dat er wel degelijk mogelijkheden zijn om met eigen produkten op de internationale markten mee te concurreren en zo de binnenlandse armoede te bestrijden. Zij maken het met hun goedkope arbeid moeilijk voor westerse bedrijven in de autobranche, de elektronica en de textiel. Denk maar aan onze textielbedrijven in Twente die niet meer concurrerend konden produceren en hun markten verloren. De arbeidsintensieve produktie verdween naar de derde wereld. Er bleek echter een verschil te zijn tussen de armste landen van Afrika en de Asian Tigers: de derde wereld bestond niet meer.

Om op de door het Westen gedomineerde wereldmarkt te concurreren, brengen de Aziatische landen veel offers. Zij moeten hun grenzen opengooien voor investeringen van transnationale ondernemingen. Die slepen de winsten meestal het land uit. Slechts de magere inkomens die er verdiend worden, blijven in het land. Vaak gaat de ontwikkeling gepaard met politieke onderdrukking zoals het verbieden van

vakbonden (arbeiders mogen niet tegen de lage lonen protesteren). Overheden moeten enorme leningen sluiten en komen diep in de schulden.

Structurele Aanpassing

Sommige landen redden het niet op eigen benen. Dan schieten internationale organisaties zoals de Wereldbank en het Internationale Monetaire Fonds te hulp. Maar dan wel onder heel strenge voorwaarden, gericht op de lange termijn, waarbij op de korte termijn juist de zwakkeren de dupe zijn. De overheid moet zich zoveel mogelijk terugtrekken en de economische krachten krijgen vrij spel. Alle bescherming die de zwakkeren krijgen, wordt afgebouwd, onderwijs en gezondheidszorg verdwijnen en de beschermde economie moet worden opengesteld voor buitenlandse produkten en kapitaal waardoor de eigen kleinschalige economische initiatieven worden weggeconcurrereerd. Het gaat dan ook niet om hulpprogramma's maar om zogenaamde SAP's, Structurele Aanpassingsprogramma's. Daarmee worden de landen in het Zuiden klaar gemaakt, aangepast, om geheel opgenomen te worden in de internationale economie.

Schuldenproblematiek

Voor veel landen in de derde wereld, vooral in Afrika en een deel van Latijns Amerika, zijn de pogingen om mee te concurreren op de wereldmarkt een te grote opgave. Eén van de ernstigste gevolgen is de schulden-problematiek. Voor de concurrentiepogingen is geld nodig. Banken en overheden uit het Noorden stonden in de jaren zeventig snel klaar om, uiteraard tegen betaling van fikse rente, dat geld voor te schieten. Zij hadden daar belang bij: banken omdat ze aan leningen veel geld verdienen, overheden omdat de ontwikkeling van het Zuiden een nieuwe vraag naar hun westerse goederen zou creëren. Omdat de ontwikkeling uitbleef, kregen de leners problemen. Niet alleen met het afbetalen van de schuld maar zelfs met het voldoen van de jaarlijkse renteverplichtingen. Hierdoor komen veel landen in handen van de grote westerse banken. In 1992 had Sub-Sahara Afrika een schuld van 290 miljard dollar bij het Westen, meer dan drie maal zo veel als in 1980. Het jaar daarvoor betaalde Afrika 26 miljard dollar aan rente en aflossing. Dat is vier keer zoveel als het besteedt aan de gezondheidszorg voor 600 miljoen mensen.

1.2 Politieke Noord-Zuid verhouding

Tegelijkertijd wordt de internationale politiek belangrijker. Steeds vaker moeten de Verenigde Naties politieke conflicten tussen landen oplossen. Ook bemoeien zij zich meer en meer met interne aangelegenheden van lidstaten, bijvoorbeeld waar het gaat om mensenrechten

en onderdrukte bevolkingsgroepen. Hoewel het bij de Verenigde Naties zou moeten gaan om een democratisch orgaan waarin landen gelijk zijn, is in de praktijk het ene land meer gelijk dan het andere. Vaak zijn het de grootmachten, met de VS voorop, die bepalen wie er in het kader van VN-beleid aangepakt wordt. Machtige politieke vrienden van de VS, zoals Israël en Zuid-Afrika, laptten jarenlang VN-resoluties aan hun laars en kregen hoogstens diplomatieke en handels-sancties aan hun broek. Als Irak, Haiti of Noord-Korea, landen die de VS politiek minder goedgezind zijn, VN-resoluties negeren, krijgen ze te maken met onverbiddelijk militair geweld. De politieke verhoudingen in de Wereld zijn dan ook niet gebaseerd op gelijkwaardigheid, maar op economische (en militaire) macht. Het grootste deel van de derde wereld heeft weinig in te brengen, de beslissingen worden genomen bijvoorbeeld in de Veiligheidsraad en in de G-7, politieke organen waar vooral de machtigen elkaar ontmoeten. De politieke verhoudingen zijn daarmee voor een groot deel afgeleid van de economische. De waarden en normen van deze verhoudingen, zoals de door het Westen uitgedragen vormen van democratie en mensenrechten, zijn vooral gebaseerd op het westerse systeem van de vrije markt. Als derde wereldlanden erin slagen om zich als blok solidair op te stellen kunnen ze in onderhandelingen met het Westen een vuist maken. Maar vaak vallen die blokken door belangentegenstellingen weer uit elkaar.

Politiek en economie

In de officiële retoriek doen de rijke landen er alles aan om hun armere broeders te helpen. De praktijk is anders. Westerse overheden creëren organisaties om de hulp te verzorgen. Maar als die hulp vruchten oplevert en economische activiteit ontstaat in de derde wereld, beschermen diezelfde westerse landen hun eigen nationale en internationale bedrijfsleven. Door belemmeringen op te werpen voor concurrerende bedrijven uit de derde wereld worden de initiatieven daar weer in de kiem gesmoord. Dit gebeurt vaak in wereldwijde onderhandelingen zoals de GATT. Het gaat daar bijvoorbeeld over invoertarieven voor produkten die ook door binnenlandse bedrijven gemaakt worden en het kunstmatig in stand houden van niet-concurrerende bedrijfstakken. De landbouw in de EG bestaat nog door beschermingsmaatregelen ter waarde van tientallen miljarden guldens. Verder stellen we maxima aan de invoer van bepaalde produkten uit derde wereldlanden (quota's) en dwingen we van hen "vrijwillige" exportbeperkingen af. Deze zogenaamde protectionistische maatregelen hebben de derde wereld, alleen al voor 1989 in de textielsector, 31 miljard dollar gekost (UNCTAD-cijfers).

Dan hebben we het er nog niet over dat de winsten die in de derde wereld gemaakt worden vaak terugvloeien naar de aandeelhouders van de bedrijven. Die komen uit het rijke Noorden, net als de banken bij wie de leningen moeten worden terugbetaald. Als doekje voor het bloeden geven de rijke landen ontwikkelingshulp. In 1989 bedroeg de officiële hulp in totaal 47 miljard gulden. Maar de totale kapitaalstroom andersom, van het Zuiden naar het Noorden, in de vorm van winsten en schuldenlasten is meer dan 200 miljard gulden. Ontwikkelingshulp is een druppel op een gloeiende plaat. En die hulp moet bovendien bij ons besteed worden, zodat ons bedrijfsleven ervan meeprofiteert.

Opleving kapitalisme

Op de valreep van de twintigste eeuw zijn de politieke verhoudingen in de wereld danig in de war gegooid. Een aantal veranderingen, die niet direct van doen hebben met de derde wereld, bepalen nu de agenda van de ontwikkelingsproblematiek. Met de val van het socialisme verdween het machtsverwicht tussen de VS en de USSR, dat jarenlang voor een zekere politieke en militaire stabiliteit zorgde. Zo krijgen de Verenigde Staten en haar partners meer politieke macht in de wereld. Bovendien krijgen de economen die het traditionele vrije-markt-denken aanhangen, steeds meer grip op politieke leiders. Onder hun invloed trekt de overheid zich steeds verder terug en laat de zaken over aan de krachten van de markt: vraag en aanbod. Landen

worden door de politici gerund als bedrijven, zoals Lubbers met zijn "BV Nederland". Zo wordt de concurrentie tussen landen duidelijker. Omdat de belangentegenstellingen tussen de rijke westerse landen groeien (zoals tussen de VS en de EG over de landbouw) beschermen zij hun eigen markten nog meer ten opzichte van elkaar en de derde wereld. De staat trekt zich terug als beschermer van de belangen van de zwakkeren en treedt steeds meer op als beschermer van sterke economische belangen.

Nieuw Kolonialisme?

Die "no nonsense" politiek heeft directe gevolgen voor de derde wereld. Tot aan de jaren tachtig heerst de mening dat rijke landen zich niet teveel moeten bemoeien met de ontwikkelingen in de derde wereld, dat is kolonialistisch. In de nieuwe politiek stellen de westerse machthebbers zich veel harder op. Individuele vrijheid en kapitalisme zijn de basis voor een nieuwe internationale wereldorde. Als landen zich hier niet in schikken moet de politiek ingrijpen. Westerse troepen marcheren in Tsjaad, Panama en Grenada. De VS bombarderen Libië en verklaren Khadafi vogelvrij. Groot-Brittannië pikt het niet dat Argentinië de Falklandeilanden claimt en stuurt een hele vloot naar Zuid Amerika. Als de westerse landen in al die gevallen bijna blindelings partij kiezen voor elkaar, wordt in veler ogen de tegenstelling tussen Noord en Zuid verder aangescherpt. Een nieuwe vorm van kolonialisme?

1.3 Toerisme binnen de Noord-Zuid verhouding

De ontwikkelingen in de economische en politieke verhoudingen spelen een rol in het toerisme. Zo wordt ook het internationale toerisme gedomineerd door grote transnationale ondernemingen. De internationale politiek omarmt het toerisme om het begrip tussen de volkeren te bevorderen en om de toerisme-industrie te modelleren naar de behoeften van de westerse toeristen en ondernemingen.

Transnationale ondernemingen

De toerisme-industrie werkt volgens de economische principes die de wereldmarkt bepalen. Transnationale ondernemingen maken de dienst uit. Vanwege de internationale structuur van het toerisme hebben bedrijven met vestigingen in meerdere landen een voordeel. Zij kunnen de verbindingen leggen tussen de klanten in het ene land, het vervoer dat vaak via verschillende landen gaat en het verblijf en vertier in het bestemmingsland. De belangrijkste transnationale ondernemingen vinden we in de reisbranche, de hotelsector en in de luchtvaart. Reisorganisaties kopen overnachtingen in hotels, stoelen in vliegtuigen,

maaltijden in restaurants en huren busjes en ander vervoer. Al die elementen voegen ze samen tot pakketreizen en die verkopen ze. Soms rechtstreeks zoals Holland International, anders via reisbureaus. Deze ondernemingen verenigen zich steeds meer in transnationale verbanden zoals in het Duitse concern TUI dat een groot deel van de reismarkt in handen heeft. Hotelketens zijn meestal ook transnationaal georganiseerd, zoals de Sheraton en Hilton hotels. Hetzelfde geldt voor luchtvaartmaatschappijen die onder druk van de concurrentie samenwerkingsverbanden aangaan en fuseren. Dit levert grote ondernemingen op met meer macht dan de landen die ze bezoeken. Een transnationale onderneming kan in die landen voorwaarden afdwingen die voor de bedrijven zeer gunstig zijn. Reisorganisaties bedingen zeer lage prijzen en hotelketens zoeken vormen van beheer waarbij de grootste risico's worden afgewenteld op de overheid in het bestemmingsland. Die moet het gebouw leveren en de hotelketen levert het management en de expertise, voor bijvoorbeeld een periode van tien jaar. Dan bekijken ze weer of er nog winst te maken is, zo niet verdwijnen ze. In het ergste geval blijft het land met een stenen karkas zitten zonder de goede naam van het internationale hotel en zonder de expertise om het te runnen.

Structurele aanpassing

De Wereldbank en het IMF bemoeien zich ook met het toerisme. Omdat veel derde wereldlanden hun hoop hebben gevestigd op het toerisme en omdat het een belangrijke rol zou kunnen spelen in het genereren van deviezen, maakt het onderdeel uit van de Structurele Aanpassingsprogramma's. In april 1985 bijvoorbeeld sloten het IMF en de regering van de Dominicaanse Republiek een overeenkomst waarbij toerisme onderdeel uitmaakte van de saneringspolitiek. Met buitenlandse kredieten werd tussen 1986 en 1989 het aantal hotelbedden meer dan verdubbeld. De deviezeninkomsten uit het toerisme verdubbelden daarmee ook, tot 700 miljoen US \$. Voor de bouw van hotels en infrastructuur was echter veel import van materiaal nodig evenals voor de verzorging van toeristen. In 1987 was de handelsbalans van het land dan ook plotseling negatief: het land importeerde meer dan het exporteerde. En dat kostte weer handenvol dollars. Bovendien moest de overheid schuldenlasten (ook in dollars) betalen. Er bleef dus uiteindelijk heel weinig geld over voor andere zaken, zoals het verbeteren van de positie van de armen. Omdat een SAP vereist dat er op overheidsuitgaven, o.a. op sociale voorzieningen, wordt bezuinigd waren de armen dubbel de dupe. Vrouwen vinden vaak de enige uitweg in de prostitutie rond de 5-sterrenhotels.

Internationale politiek

In een wereld in beweging, waar belangen tegenstellingen steeds weer opblazen ziet de politiek het toerisme als een mogelijkheid om een brug te slaan tussen verschillende groepen. In Europa worden daarom subsidies uitgereikt aan uitwisselingsprogramma's en president Bush richt zich in een reclame-campagne hoogst persoonlijk tot het Britse publiek om dit naar de VS te lokken. Waar het voorgaande politiek neutraal is, wordt het bedenkelijk als koning Hassan van Marokko zijn best doet om in de door hem bezette Westelijke Sahara het toerisme te stimuleren, zodat men kan zien dat er "niets aan de hand is". In Israël werden alleen reisleiders uit Joodse kringen gerecruteerd en opgeleid, zodat de toeristen maar één kant van het verhaal hoorden. Nog twijfelachtiger is het als dictators als Marcos van de Filippijnen en Moi van Kenia de noodzaak van stabiliteit voor de toerismesector gebruiken om hun onderdrukking te legitimeren.

Nieuw kolonialisme?

Met het toerisme keert de blanke terug in de voormalige koloniën: de nieuwste vorm van kolonialisme? "Eerst hebben ze de rijkdom uit de koloniën weggehaald; toen hebben ze ons opgenomen in een internationale economische structuur waarin wij alleen maar armer worden en zij rijker; nu gaan ze met hun dollars profiteren van de lage prijzen hier en hangen een paar weken per jaar de patser uit. En door de economische structuur van het toerisme houden ze ons 'arm!'".

Het kolonialistisch karakter van toerisme komt ook voort uit de eenzijdige richting van de toeristenstroom: hoeveel toeristen uit Nepal ben je ooit in Amsterdam tegengekomen? Ook de baantjes in het toerisme (en de houding van sommige toeristen) creëren vaak een verhouding die doet denken aan koloniale tijd: de slaaf/bediende tegenover de meester/toerist. Vaak zie je ook een speciale band van westerse toeristen met de voormalige koloniën. Nederlands grootste derde wereldbestemming is Indonesië. Ook Curaçao en Aruba scoren goed. Franstalig Afrika wordt bezocht door de Fransen en de Spanjaarden gaan naar Latijns-Amerika. Waar toerisme enerzijds het begrip zou kunnen bevorderen, lijkt het zo net alsof er niet werkelijk iets is veranderd sinds de koloniale onderdrukking.

Toerisme naar de derde wereld is een onderdeel van de vrijetijdsindustrie. Hoe dat toerisme er uit ziet wordt, net als voor andere industrieën, grotendeels bepaald door de economische en politieke macht van het Westen/Noorden.

HOOFDSTUK 2: TOERISTEN

Toerisme naar de derde wereld kan alleen bestaan als er mensen zijn die willen reizen. Mensen die graag veel geld uitgeven aan uren in een te krap vliegtuig, vervelende douanebeambten, stoffige tochten, klamme hitte, maagkramp en buikloop, en dat allemaal om een ongezond bruine kleur te krijgen die je hier voor een paar knaken bij het zonnecentrum kunt kopen, of om tijdens hun zuur verdiende vakantie zich uit de naad en in het zweet te werken, bij karweitjes waar ze thuis met een grote boog omheen gaan.

Waarom er mensen zijn die toch op reis gaan naar de derde wereld bespreken we in 2.1. Daarna worden de verschillende soorten toeristen die gaan, onderscheiden (2.2). In 2.3 wordt aangegeven welke macht de toerist heeft om invloed uit te oefenen op het toerisme.

2.1 Waarom op vakantie?

De behoefte aan recreatie en toerisme neemt toe omdat een aantal mensen steeds meer vrije tijd krijgt, zoals part-timers, mensen zonder baan, vutters etcetera. Een andere groep krijgt steeds minder tijd en moet er efficiënter mee omgaan. De uitgaven voor de vrije tijd stijgen in ieder geval. Nederlanders spendeerden in 1992 6 % meer aan vakantie dan het jaar daarvoor, terwijl de groei van de totale consumptie maar met 1,7% steeg en het inkomen 0,1% daalde. Het gaat dus slechter met de economie en het inkomen, maar men geeft (misschien wel daarom) meer uit aan de vakantie.

Mensen hebben in de loop van de jaren meer bewegingsvrijheid gekregen omdat ze beschikken over meer geld en vrije tijd dan vroeger. De vrijheid is niet op alle terreinen toegenomen. Men moet harder werken, de contacten die men onderhoudt zijn vluchtiger, men leeft dicht op elkaar, etc. De moderne samenleving bezorgt veel mensen 'stress' die ze denken te kunnen compenseren door ontspanning. Dat zou door vakanties kunnen. Dat idee wordt ons in ieder geval steeds meer aangepraat door diegenen die veel verdienen aan het toerisme.

Met het toenemen van het opleidingsniveau en de betere communicatiemiddelen krijgen we steeds meer informatie over andere culturen. Dit stimuleert de nieuwsgierigheid waardoor men alles ook met eigen ogen wil zien.

Indrukwekkende foto's, spannende verhalen van nog spannender avonturen en een bruingebrand lichaam geven je een status, waar we allemaal op een of andere manier naar zoeken. Hoe exotischer de vakantie, hoe beter vrienden en

bekenden kunnen zien dat je je zaakjes goed voor elkaar hebt.

Natuurlijk brengt de groei in de mogelijkheden op recreatief en toeristisch gebied je ook steeds meer in de verleiding. Kijk naar het aanbod van nieuwe attractieparken, bungalowcomplexen en vreemde reizen. Deze groei wordt veroorzaakt door een stijgende vraag maar ook doordat grote commerciële organisaties zich met de sector bezighouden en het aanbod verbreden.

De behoefte aan ontspanning en status zijn niet voldoende om verre reizen mogelijk te maken. De technologische ontwikkeling na de tweede wereldoorlog heeft ons onder andere de jumbo-jet gebracht en het maken van verre reizen voor velen toegankelijk en betaalbaar gemaakt.

Waarom naar de derde wereld?

Nog steeds is het een kleine minderheid van de Nederlandse toeristen die de vakantie in de derde wereld doorbrengt. Het is niet precies duidelijk hoeveel vakanties Nederlanders jaarlijks in een derde wereldland doorbrengen maar schattingen variëren van 350.000 tot 400.000. Om te vergelijken: in 1992 besteedden de Nederlanders 2.000.000 vakanties in Frankrijk, een dikke miljoen in Duitsland en nog eens dat aantal in Oostenrijk. De gehele derde wereld trekt net zoveel toeristen als bijvoorbeeld een landje als Zwitserland.

Hoewel de derde wereld bekend staat als armoedig, gevaarlijk en vol van ziekten groeit de aandacht ervoor. Er zijn verschillende redenen waarom men naar de ontwikkelingslanden reist. Het is er warm, de zon schijnt er meestal, het is een paradijs met witte zandstranden en palmbomen, het is exotisch met een wilde, spannende en onbedorven natuur, de cultuur is zo interessant, je vindt het gevaar dat bij ons verdwenen is, je kunt je met weinig geld de koning te rijk voelen (en hoe langer je blijft hoe goedkoper het wordt).

2.2 Soorten toeristen

In de reisgidsen wordt nogal wat van die spanning aangeboden. Want zoveel variatie als er is in de motivatie van de toerist om te gaan reizen, zoveel verschillende soorten toeristen en toerisme zijn er: zon-, zand- en zeetoerisme, actief toerisme, avonturentoerisme, sportief toerisme, wandelreizen, bird-watching, politiek toerisme, fietsvakanties, sexreizen, survival, golfen, shopping, vaar- en cruisereizen, natuurvakanties, vis- en jaagreizen, overwinteren, cultuur- en architectuurtochten, werkkampen, creatieve vakanties, enzovoort. Toch is men het er vaak over eens dat de meeste soorten toeristen wel in één van de volgende categorieën onder te brengen zijn.

1. De massatoerist zoekt andere toeristen op en reist daarom georganiseerd of maakt in ieder geval gebruik van dezelfde faciliteiten als het georganiseerde toerisme. Die faciliteiten zijn speciaal voor het toerisme gemaakt. Het bestedingspatroon is over het algemeen hoog, het contact met de lokale bevolking ontbreekt. De motieven voor het reizen zitten vaak alleen in zon of zee. Alle belangrijke beslissingen worden overgelaten aan de reisorganisatie.
2. De georganiseerde alternatieve toerist reist in kleine groepen en maakt wat meer gebruik van dezelfde faciliteiten als de lokale bevolking. Het bestedingsniveau ligt lager hoewel daarin een verandering is opgetreden: met de verhoogde status van avontuurlijk of ecologisch toerisme zijn de prijzen ook gestegen. De motieven gaan wat dieper dan zon en zee hoewel die twee aan het staartje van de reis ook altijd even aandacht krijgen. De reis is vaak niet helemaal gepland door anderen, de toerist heeft enige mate van invloed op de route en het tijdsbestek. Wel zijn alle belangrijke boekingen gedaan door de reisorganisator.
3. De individuele toerist vertrekt alleen of in een tweetal van huis. Vaak reist hij met toevallige, tijdelijke, reisgenoten. Hij zoekt van de drie soorten het meest het contact met de lokale bevolking en is daar ook trots op. Hij vindt zichzelf geen toerist maar een reiziger. Maakt alleen gebruik van lokale faciliteiten en past zijn levensstijl, zoveel als hij kan, aan. Hij regelt alles zelf en maakt weinig geld op.

iets bekends. De spanning tussen die twee is een belangrijk onderdeel van een reis naar de derde wereld.

In elk geval reist de toerist in wat men noemt een environmental bubble: een beschermende bel, gevormd door je bus, je groep, je gids, je vakantieleding, je toeristenattributen, je tolk enzovoorts. Iedere toerist onderscheidt zich daardoor van de lokale bevolking.

2.3 Macht van de toerist

De toerist heeft meer macht en invloed dan hij zich realiseert. Hij heeft macht als consument: in de nog steeds heviger wordende strijd om de gunst van de klant groeit de aandacht die bedrijven hebben voor de markt en het klantgerichte denken nog steeds. Na de reis heeft de toerist macht als spreekbuis voor of tegen de derde wereld. In vele derde wereldlanden rekent men erop dat hij thuis, na terugkeer, een goed woordje doet voor het bezochte land. Of hij dat ook doet laten we even buiten beschouwing. Het is in ieder geval wel zo dat een toerist macht en mogelijkheden heeft om een bijdrage te leveren aan de bewustwording over de derde wereld. Hij wordt serieus genomen want hij is er geweest en heeft het allemaal met eigen ogen gezien! Hij of zij zou daarmee een advocaat voor de zaak van het Zuiden kunnen zijn.

Het drukke en jachtige leven in 'het Noorden' en de toename van de mogelijkheden, maakt dat men hier steeds meer behoefte heeft om er uit te gaan, liefst zo ver mogelijk weg. De toerisme-industrie biedt de toerist verschillende manieren om te gaan. De toerist heeft daarbij de macht van de consument.

Welke motivatie dan ook, de toerist zoekt meestal iets vreemds, iets nieuws of zelfs iets gevaarlijks. Daar staat tegenover dat het wel leuk moet blijven, er moet ook veiligheid inzitten,

HOOFDSTUK 3: ONTVANGERS

Dit hoofdstuk is gewijd aan de mensen waar al die toeristen zo in geïnteresseerd zijn, degenen die zij gaan bezoeken, in de populaire theorie vaak aangeduid als de "hosts". Een aantal ontvangers van het toerisme is niet zo gelukkig met die term. Host betekent letterlijk gastheer. En gastheer ben je over het algemeen uit vrije wil: je nodigt je gasten uit, je ontvangt ze, je voelt je er verantwoordelijk voor en je vindt het (meestal) leuk dat ze er zijn. Dat gaat niet op voor alle "hosts" in de derde wereld. Een deel van de lokale bevolking zou het toerisme een warmer welkom geven als het een grotere bijdrage zou leveren aan hun ontwikkeling en de vervulling van de voorwaarden die daarvoor nodig zijn. In het toerisme is het niet de behoefte van de bevolking in de derde wereld die de ontwikkeling bepaalt, maar de behoefte van de toerist.

Het toerisme en de toerist worden met gemengde gevoelens in de derde wereld ontvangen. Dat wordt geïllustreerd in 3.1. Het toerisme verandert in elk geval de samenleving van 'de ontvangers'. De gevolgen op economisch, politiek en ecologisch gebied worden beschreven in 3.2.

3.1 Verschillende stemmen uit de derde wereld.

In het toerisme spelen veel partijen een rol. De toeristische reis die de consument uiteindelijk koopt, bestaat uit een groot aantal diensten en produkten. De toeristische sector is daarom ook een complexe sector. Zo zijn er de hotels, restaurants, projektontwikkelaars, reisorganisatoren, voorlichters, marktonderzoekers, wederverkopers, banken en verzekeraars. Dan heb je nog de lokale, regionale en nationale overheden, publiek-private-samenwerkingsorganen, beleggers, toeleveranciers, importeurs en niet te vergeten de lokale bevolking en hun belangenorganisaties. Veel van de genoemde groepen behoren tot de ontvangers van het toerisme, tot de bewoners van de derde wereld. En het zal duidelijk zijn dat daarbinnen nogal wat belangentegenstellingen bestaan. Iemand die veel geld aan het toerisme verdient, is eerder geneigd het toerisme van de positieve kant te benaderen dan iemand die voor de bouw van een hotel van zijn eigen akkertje wordt weggejaagd. En dan zijn er nog de mensen die indirect met het toerisme te maken krijgen. Bijvoorbeeld doordat er een geasfalteerde weg langs het huis wordt gelegd (naar het nieuwe vliegveld) of omdat er een electriciteitsmast in het dorp komt te staan (voor de koelkasten in het nieuwe hotel even verderop).

WHEN THE TOURIST FLEW IN

The Finance Minister said:

*"It will boost the Economy.
The dollars will flow in"*

The Minister of Interior said:

*"It will provide full
and varied employment
for all the indigines"*

The Minister of Culture said:

*"It will enrich our life ...,
contact with other cultures
must surely improve the texture of
living"*

The man from the Hilton said:

*"We will make you a second Paradise
for you it is the dawn
of a glorious new beginning"*

When the tourists flew in

*what culture we had
went out of the window
we traded out customs
for sunglasses and pop
we turned sacred ceremonies
into ten-cent peepshows.*

When the tourists flew in

*local food became scarce
prices went up
but our wages stayed low.*

When the tourists flew in

*we could no longer
go down to our beaches
the hotel manager said:
"Natives defile the sea-shore".*

When the tourists flew in

*The hunger and the squalor
were preserves
as a passing pageant
for clicking cameras
- a chic eye-sore*

When the tourists flew in

*we were asked to be
"side-walk ambassadors"
to stay smiling and polite
to always guide
the "lost" visitor ...
Hell if we could only tell them
where we really want them to go.*

Cecil Rajendra (Contours ECTWT 1983)

Goa

Goa is een staat in het westen van India. Vroeger zeer geliefd bij hippies, nu verschijnen er steeds meer luxe hotels. Het aantal toeristen nam toe van 12.000 in 1973 tot 771.013 in 1989. Hiervan kwam 91 % uit het Westen. De uitbreiding van het luxe toerisme moet leiden tot 2.5 miljoen toeristen in het jaar 2000. De actiegroep Jagrut Goenkarancho Fauz (JGF) verzet zich tegen deze ontwikkeling: "Goa is promoted in India and abroad as a place of non-stop carnival, where the wine flows freely, people are ever ready to sing and dance and the girls are just waiting. Goans used to travel

around with dancing monkeys to earn their living. Now we ourselves have become the monkeys". Onzin volgens Goa's hoogste toerismeambtenaar, Ulhas Kamat, het is allemaal schromelijk overdreven: "The JGF represent only vested interests such as the landlords who want to continue with the old style of living". En het toerisme is nu eenmaal vitaal voor Goa's economie. De visser Dominic Fernandez valt hem bij. Tijdens het seizoen verkoopt hij frisdrank op het strand en maakt boottochtjes met toeristen om te snorkelen en te vissen. "The more tourists who come, the better. The more tourists, the more money". Maar volgens monseigneur Alberto Luis, directeur van het Diocesan Centre for Social Action: "Whole villages are being corrupted by the lure of easy money. It is cultural prostitution and can mean the slow destruction of our society". De monteur Joe de Souza ziet het niet zo somber, de toeristen zijn er maar een paar maanden per jaar en daarna gaat alles weer zijn gewone gangetje. "The foreigners all smoke ganja (marihuana), but my teenage sons and their friends don't copy them. Without the tourists we wouldn't get our daily bread. There's no money in farming and the young men can't find jobs". De socioloog Alito Siquera ziet wel een bedreiging: "The hotels do a deal with the local people and give them work. But if anyone stands in their way the goondas (ingehuurde bendes) will beat them up". Met hun geld domineren de luxe hotels de hele lokale gemeenschap van de gemeenteraad tot de voetbalclub. "Local independence collapses. It's a dangerous situation".

Zoals je ziet kun je dezelfde verschijnselen op heel verschillende manieren interpreteren, afhankelijk van de positie waarin je verkeert. Hieronder behandelen we verschillende interpretaties van de gevolgen van het toerisme naar de derde wereld.

3.2 Gevolgen van toerisme

Het toerisme heeft op verschillende manieren invloed op de maatschappij. Voor de derde wereld zijn vooral de economische voordelen en de bevordering van wederzijds begrip belangrijk. Daarnaast zijn er ook andere gevolgen op sociaal-cultureel gebied en voor natuur en milieu.

3.2.1. Economische gevolgen

Het lijkt zo simpel. Natuurlijk is toerisme goed voor de economie van een land. Toeristen brengen buitenlands geld (deviezen) binnen, dat hard nodig is in de derde wereld. Er worden banen gecreëerd waarin mensen geld verdienen. Ook de staat wint erbij want de bedrijven en werknemers die aan het toerisme verdienen,

betalen allemaal belasting. Daarbij komt ook nog eens dat er een uitstralings-effect naar andere sectoren van de economie plaatsvindt. Alleen al vanwege het feit dat er een infrastructuur moet worden aangelegd zoals een wegen- en communicatienetwerk. Voor de bouw daarvan en van hotels en dergelijke moeten andere bedrijven de bouwmaterialen produceren; met de landbouw gaat het beter omdat boeren de consumptiegoederen voor de hotels leveren, en ook bijvoorbeeld taxichauffeurs en busbedrijven profiteren ervan.

Bestedingen

Het bedrag dat een toerist besteedt aan zijn vakantie bereikt maar voor een deel de derde wereld.

Uitgaven van een individuele toerist, voor drie maanden:

<i>vaccinaties voor de reis</i>	<i>f 120,-</i>
<i>reisverzekering</i>	
<i>(ziekte, bagage)</i>	<i>f 120,-</i>
<i>reisapotheek</i>	<i>f 40,-</i>
<i>rugzak, slaapzak</i>	<i>f 250,-</i>
<i>schoeisel</i>	<i>f 100,-</i>
<i>veldfles, mes, zaklamp e.d.</i>	<i>f 30,-</i>
<i>toiletpullen</i>	<i>f 20,-</i>
<i>reisgidsen, landkaarten</i>	<i>f 50,-</i>
<i>camera en filmpjes</i>	<i>f 200,-</i>
<i>kleding</i>	<i>f 200,-</i>
<i>vliegreis</i>	<i>f 1800,-</i>
<i>geld voor reizen en eten</i>	<i>f 1200,-</i>
<i>visa</i>	<i>f 100,-</i>
	<i>f 4230,-</i>

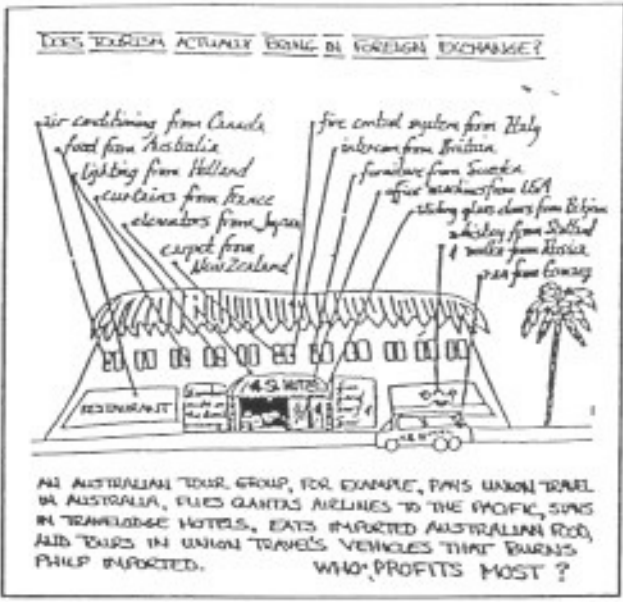
Als het ticket bij een Westerse vliegmaatschappij is gekocht, wordt hooguit een derde van het totale bedrag, zo'n f 1300,- uitgegeven in de derde wereld: voor verblijf en visa.

Deviezen

Dat bedrag wordt door de toerist in het land zelf uitgegeven meer een groot deel verdwijnt echter op verschillende manieren net zo snel het land weer uit:

- Winsten van transnationale ondernemingen vloeien terug naar het buitenland.
- Voor de ontwikkeling van het toerisme moet veel geld geïnvesteerd worden in infrastructuur, vliegvelden, hotels en dergelijke. Het benodigde materiaal wordt vaak uit het buitenland geïmporteerd en in deviezen betaald. Dit geldt ook voor de opleidingen die het personeel in het buitenland moet volgen.
- Voor de investeringen moet vaak in het buitenland geld geleend worden. Die leningen worden in dollars, yens of marken weer terugbetaald, en bovendien is ieder jaar rente verschuldigd in diezelfde valuta.

- In het Noorden moet reclame gemaakt worden. Naast normale reclamekosten (in buitenlandse deviezen) moet ook de ambassade of het verkeersbureau bekostigd worden.
- ... en dan komen de toeristen. Die willen Coca Cola, Nederlandse boter, Franse wijn, Noorse haring, ijsbergsla etcetera. De import van deze produkten betekent weer deviezenverlies.

Dit alles leidt ertoe dat gemiddeld maar een deel van het geld dat door het toerisme wordt opgebracht in de derde wereld terecht komt. Van het door toerisme binnengebrachte geld in een toeristisch ontwikkeld land als Thailand verdwijnt zo'n 60 % weer als deviezenverlies. Van het door toeristen opgebrachte geld is uiteindelijk maar een kwart bestemd voor de derde wereld. En omdat het mechanisme van de wereldmarkt in het nadeel van de derde wereld werkt, daalt dit aandeel jaarlijks. Van 26,7 % in 1980 tot 23,2 % in 1989.

Lonen

Toerisme levert daarentegen wel banen op en die zijn hard nodig. Bij het toerisme gaat het echter vaak om seizoenarbeid. In het hoogseizoen is er werk zat maar in het laagseizoen, als de hotels slechts voor 30 % bezet zijn, staan de kamermeisjes, barlui en portiers op straat en hebben de taxichauffeurs geen klandizie. Ander werk is er niet en de lonen zijn niet hoog genoeg om te sparen voor de slappe tijd. De goed betaalde banen, die er zeker zijn in het toerisme, worden vaker dan in andere industrieën, bekleed door hoger geschoold personeel uit de rijkere landen.

Maar elke arbeidsplaats is er één, zeggen de voorstanders van het toerisme. Daarbij zien ze over het hoofd dat het creëren van een arbeidsplaats in het luxe toerisme duur is. Soms kunnen met dat geld wel 20 banen in de kleine industrie worden geschapen.

Prijzen

Uiteindelijk gaat het erom dat mensen met hun loon in hun levensonderhoud kunnen voorzien. Daarbij is het ook van belang wat er met de prijzen gebeurt. Hogere lonen leiden tot hogere prijzen. Voor de mensen die werken geen probleem, maar de armen blijven nog verder achter. Een neveneffect van toerisme is dat de prijzen stijgen. De handel ziet de dikke portemonnee van de toerist en richt zijn prijzen daarop. Dus waar vroeger bootjes het voedsel over de Zambezi van platteland naar stad vervoerden, enteren de kooplui nu de veerboot die toeristen vervoert en verkopen hun waar tegen een veel betere prijs dan op de markt in de stad. Daar stijgen dan de prijzen weer vanwege de zo ontstane schaarste.

Belastingen

Ook de inkomsten die overheden uit belastingen krijgen vallen tegen. Omdat het niet uitmaakt of een maagdelijke zon-, zand-, palmen- en zeedroom op Sint Maarten, Aruba, Martinique, Fiji, de Seychellen, in Kenya of Senegal ligt, moeten al die bestemmingen met elkaar concurreren om de gunst van de westerse reisorganisatie. Dat doet men onder andere met belastingvoordelen. Voor nieuwe investeringen in hotels worden tax-holidays aangeboden: voor een periode van 10 of zelfs 30 jaar hoeft het bedrijf geen inkomstenbelasting te betalen. In de toerismeindustrie is island-hopping daarom een gewoonte: na die belastingvrije periode gaat men gewoon door naar het volgende eiland met dezelfde stranden en geniet voor de volgende 10 of 30 jaar weer belastingvrijheid. Ook worden andere belastingvoordelen aangeboden. In 1992 verlaagde Kenya de BTW-tarieven voor toeristische diensten en voor de import van goederen daarvoor. De BTW op autoverhuur verdween helemaal.

Investeringen

Maar goed, er worden investeringen gedaan. En daar profiteert toch iedereen van? De vraag is, of dat geld, als het in andere sectoren van de economie was gestopt, niet meer had opgeleverd. Een investering in de landbouw levert misschien voor de investeerders niet zoveel op, maar voor de lokale boeren en degenen die de produkten verwerken des te meer.

De infrastructuur die met toeristisch geld gecreëerd wordt is voor de toeristen. De wegen lopen van het vliegveld naar het hotel en vandaar naar de bezienswaardigheid. De economie profiteert pas echt van de infrastructuur als bijvoorbeeld landbouwprodukten sneller op de markt kunnen komen en dat is door een toeristische infrastructuur helemaal niet gegarandeerd.

Daling inkomsten

In een aantal gevallen heeft toerisme zelfs negatieve gevolgen voor de economie. Eén daarvan komt voort uit het stijgen van de grondprijs van land dat toeristisch aantrekkelijk is. Omdat de lokale bevolking arm is, moet men vaak het land verkopen. Maar daarmee geven de boeren meteen hun bestaansmiddelen weg. Vooral als gevolg van de golf-manie die door de wereld raast, rijzen in een aantal landen de grondprijzen de pan uit. Een aantal boeren van Khlong Kut in Thailand dacht in 1988 een slag te slaan toen ze delen van hun land voor \$400-\$1000 per rai verkochten. Nu is de helft van het dorp niet meer geschikt voor landbouw. De prijzen voor landbouwproducten op de wereldmarkt zijn gedaald waardoor ze op het restje grond dat ze over hebben niet meer genoeg kunnen verbouwen om van te leven. Als gevolg van het toerisme is daar de landbouw ingestort. Overigens krijgt de projektontwikkelaar die het land destijds kocht er nu zo'n \$40.000 per rai voor.

Voor het toerisme moet land vrij gemaakt worden. Vissers, boeren en jagers moeten wijken. Als ze niet willen verkopen jaagt de overheid ze weg, zoals gebeurde bij de Bushmen in het National Gemsbok Park in de Kalahari woestijn, de Maasai uit de nationale parken in Oost-Afrika en de vissers van Djerba, Tunesië. Die verloren daarmee hun belangrijkste bron van inkomsten.

Afhankelijkheid en instabiliteit

Als een derde wereldland voor zijn economische ontwikkeling gokt op het toerisme zet het veel op het spel. Door de internationale structuur van het toerisme neemt de afhankelijkheid toe.

Transnationale ondernemingen met hun hoofdkwartier en belangen in de rijke landen bepalen waar de toeristen hun geld gaan uitgeven. derde wereldbestemmingen worden daarbij tegen elkaar uitgespeeld: wie biedt er meer? En omdat het toerisme vaak één van de belangrijkste bronnen van deviezen is (voor Jamaica bijvoorbeeld 53%, voor de Seychellen 57%) gaan die landen ver.

Dat is op zich nog niet zo'n probleem, als het toerisme niet zo'n instabiele sector zou zijn, heel kwetsbaar voor factoren waar men in de derde wereld geen invloed op heeft. Zonder dat Egypte daar iets aan kon doen zorgde de kaping van de Achille Lauro en de moord op een VS-staatsburger voor een terugval. Vervolgens zorgde de Golfoorlog voor een verlies van 3 miljard dollar in twee jaar tijd. En toen men net dacht weer op het goede spoor te zitten, vernietigden fundamentalisten met aanslagen op toeristen, het laatste restje hoop.

De instabiliteit van het toerisme wordt vergroot doordat alles afhangt van onze smaak. Ons

toeristisch consumptiegedrag was altijd al trendgevoelig (eerst moesten we naar Spanje, toen naar Portugal, Griekenland, Tunesië, Turkije en nu naar Thailand) maar het wordt steeds grilliger. Zelfs professionele marketeers raken het spoor bijster. Voordat een trendy derde wereldland haar toeristische produkt op orde heeft, is de trend alweer voorbij.

3.2.2. Sociale en culturele gevolgen

Ook voor de sociale verhoudingen en de cultuur heeft het toerisme gevolgen. Op twee manieren. Ten eerste omdat het toerisme als verschijnsel veranderingen teweeg brengt. Ten tweede vanwege het contact tussen toerist en de lokale bevolking.

De sociaal-culturele veranderingen als gevolg van het verschijnsel toerisme komen voort uit het feit dat iedere economische activiteit een samenleving beïnvloedt. Daarbij kun je denken aan invloed op scholing, gezondheidszorg, urbanisering, werkgelegenheid enzovoort. Toerisme draagt zo bij aan de modernisering van deze aspecten van de samenleving in de derde wereld. Vanwege zijn aard heeft het bovendien ook nog gevolgen voor de verhoudingen binnen de familie en voor de waardering die men hecht aan de eigen cultuur.

Het contact tussen toerist en lokale bevolking is waarschijnlijk het belangrijkste verschil tussen toerisme en andere industrieën. De ontmoeting tussen personen uit verschillende culturen brengt spanningen met zich mee die in het gunstigste geval begrip en vriendschap teweeg brengen, in het slechtste geval vooroordelen en minachting.

Modernisering

Voor het toerisme moeten mensen geschoold worden. Natuurlijk is het goed als het opleidingsniveau stijgt. Maar je hebt weinig aan een arbeidsreserve die alleen weet dat het mes rechts en de vork links van het bord ligt, een Bordeaux van een Sherry kan onderscheiden en een Bloody Mary kan maken.

Om toeristen te kunnen ontvangen moeten investeringen in de gezondheidszorg plaatsvinden. Prima! Maar in Afrika kan het voorkomen dat de op toeristen gespecialiseerde ziekenhuizen veilig bloed uit het Noorden ontvangen, terwijl een paar kilometer verderop kinderen aan diarree sterven.

Toerisme leidt vaak ook tot verstedelijking. Daar waar de toeristen zijn, is geld en biedt het werkgelegenheid. Werklozen van het platteland komen hierop af in een poging om hun uitzichtloze positie te verbeteren. Maar er is nooit genoeg werk voor iedereen en de meeste komen terecht in snel groeiende sloppenwijken. Twintig jaar geleden startte men in Cancun, Mexico, een toeristisch mega-project in een verder weinig ontwikkeld gebied. Toen telde het dorp 25.000 inwoners. Terwijl de gemiddelde bevolkingsgroei in Mexico jaarlijks op de 2,5% ligt, is die voor Cancun tussen de 13% en de 15%. Nu leven er in het stadje 300.000 mensen waarvan 100.000 onder de armoedegrens.

Werkgelegenheid en familieverhoudingen

Werkgelegenheid is niet alleen van belang voor de lonen maar het is ook een sociale factor van betekenis. Werkloosheid of verkeerd verdeelde werkgelegenheid leidt tot sociale spanning. Met de introductie van het toerisme verandert de structuur van de werkgelegenheid van de ene dag op de andere. In Khlong Kut, Thailand, nam het aantal boerenhuishoudens in vier jaar tijd af van 81% tot 18%. De voormalige boeren werden plotseling seizoenarbeiders in de bouw, caddies op het golfterrein en obers in de golfbar. Het karakter van het dorp veranderde drastisch.

Vaak zijn in het toerisme vrouwen en jongeren werkzaam. Dit heeft gevolgen voor de verhoudingen binnen de familie. Het traditionele werk wordt niet meer gewaardeerd. Kinderen die op het strand bedelen verdienen vaak meer dan hun ouders die een vak geleerd hebben. Dat beïnvloedt niet alleen de situatie in de familie, maar jongeren vragen zich af waarom ze eigenlijk naar school gaan.

Herwaardering en afbraak cultuur

Eén van de grote gevaren voor de derde wereld is de razendsnelle verspreiding van de Coca Cola cultuur. Met het kapitalisme dringt ook de westerse cultuur van Coca Cola, Nike en McDonalds door in alle uithoeken van de wereld.

Velen vrezen dat daarmee traditionele culturen worden weggevaagd.

Hoewel toerisme onderdeel is van die westerse cultuur kan het een tegenmacht tegen deze culturele vervlakking vormen. Cultuur krijgt namelijk door het toerisme een economische waarde: als de traditionele cultuur afgebroken wordt, verdwijnt daarmee één van de redenen waarom toeristen juist naar dat gebied gaan. Bovendien realiseert men zich de waarde van de cultuur omdat die toeristen de halve wereld rondreizen om die te komen bekijken. In Indonesië had men de Borobudur laten vervallen als hij niet toeristisch aantrekkelijk was geweest. Sommige culturele elementen zoals monumenten kunnen op deze manier ontkomen aan afbraak, maar dat geldt niet voor alle vormen van cultuur. Dans en muziek bijvoorbeeld is voor veel niet-westerse culturen een zeer hedendaagse uiting van sociaal en religieus gevoel. Speciaal voor de westerse toerist worden rituelen soms uit hun sociale en religieuze verband gerukt, wat als pijnlijk en denigrerend wordt ervaren. Het "vegetarische" feest dat jaarlijks op het eiland Phuket in Thailand plaatsvindt, werd slachtoffer van deze marktgerichte benadering van cultuur: zelf-kastijding is een belangrijk onderdeel van dit feest, dat de dieren eert. Een rol daarin spelen de "spirits" die hun bovennatuurlijke machten openbaren door de zelfpijniging. Daarbij duwden de deelnemers oorspronkelijk scherpe pinnen door hun wang. Onder invloed van de toeristen, en gestimuleerd door de Thaise toerisme-autoriteiten, zijn de ceremoniële pinnen nu vervangen door bijvoorbeeld het handvat van een cassetterecorder of het stuur van een fiets. En in plaats van de traditionele witte jurken draagt men nu kledij in geel en groen, de kleuren van de twee hoofdsponsors, Fuji en Kodak.

Natuurlijk zijn culturen dynamisch en steeds in verandering. Maar die veranderingen moeten wel een natuurlijke ontwikkeling volgen en passen binnen de eigen waarden en normen van de cultuur. Het abrupt uit hun culturele verband rukken van rituelen door het toerisme kan in sommige opzichten tot heiligschennis leiden. Hetzelfde geldt voor de vele souvenirs: de innerlijke en culturele waarde gaan verloren op het moment dat het masker van een heilige aan de muur boven de schouw wordt gespijkerd. Als de toeristen de cultuur te interessant vinden ontstaan er weer andere problemen zoals bij de Borobudur, die letterlijk dreigt te bezwijken onder het grote aantal bezoekers.

Marktwaarde

Omdat alleen de markttechnische waarde van de cultuur belangrijk is, kan het zelfs voorkomen dat cultuuruitingen die voor de lokale bevolking wel en voor de toerist minder van belang zijn, door het toerisme worden vernietigd.

Op het eiland Chale, Kenia worden voor de ontwikkeling van hotels drie graftombes uit het heilige Kaya-bos verwijderd. Protesten hebben geen zin want die dingen staan gewoon in de weg en leveren niets op!

Voor de Australische luchtvaartmaatschappij Qantas is Boeddha gewoon een leuke attractie. Boeddhisten kwamen met een storm van protest toen het bedrijf een ietwat aangepaste versie van de god publiceerde in een advertentie. In plaats van sereen te mediteren, keek de Qantas-Boeddha vanuit zijn lotushouding vriendelijk lachend omhoog, naar het aankomende vliegtuig vol met blije Australische vakantiegangers. Alsof je Jezus laat adverteren voor een reis naar Nazareth, terwijl hij je glimlachend vanaf zijn kruis wenkt met voor de gelegenheid een spijkertje minder.

Veranderingen in levensstijl

Voor inwoners van de ontwikkelingslanden vertegenwoordigen de westerse toeristen een rijke en materialistische cultuur, die superieur is aan hun eigen cultuur. Een groot deel van de bevolking wil deze blanke levensstijl overnemen, maar is daar financieel niet toe in staat. De opzichtig door de toerist gedragen fototoestellen, uurwerken en transistorradio's zijn felbegeerde westerse statussymbolen.

Het contact leidt ook in andere gevallen tot negatieve sociaal-culturele bijeffecten. Bedelen op de juiste plek, bij de toeristen, kan een lucratieve bezigheid zijn. De fooi van een toerist levert net zo veel op als het minimum dagloon van een arbeider. Arme mensen worden er zo sneller toe gebracht om te gaan bedelen.

De overheid hoeft geen verantwoordelijkheid te dragen en de toerist kan zijn geweten sussen door gevoelens van schuld en onbehagen af te kopen met het verrichten van een barmhartige daad.

In toeristische gebieden neemt de criminaliteit vaak toe. We hebben het dan niet over het politieke geweld tegen toeristen maar over vermogensdelicten: "Jij bent rijk, wij zijn arm en dat gaan we veranderen".

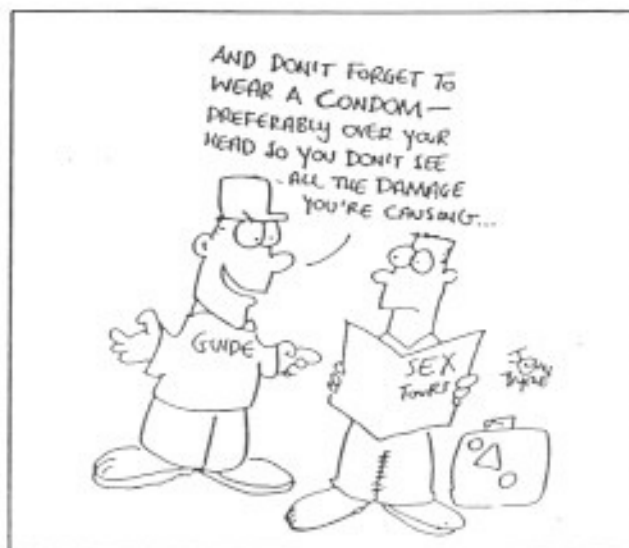
Iedereen kent de verhalen: in Peru snijden "ze" de bodem uit je rugzak en 10 jongeren storten zich op de inhoud. Knappe toerist die daar iets tegen doet. Of "ze" wachten je op als in de bank je geld hebt gewisseld en rollen je zakken in de drukke bus. En die aardige man die je geld voor je wisselt of je bij hem thuis uitnodigt.

Soms kun je achteraf nog lachen over hun vindingrijkheid en jouw naïviteit. Neem het ze ook eens kwalijk, zij hebben niet te eten terwijl jij met zo'n drie maal hun jaarsalaris nonchalant in je broekzak loopt. En jij hebt toch een reisverzekering.

Een ernstiger vorm van criminaliteit is de prostitutie. Veel meisjes trekken naar de stad om geld te gaan verdienen voor hun arme familie op het platteland. De enige mogelijkheid hiervoor is de prostitutie.

Voor de westerse toerist zijn deze meisjes slechts 'speeltjes'; voor de inwoners zelf is een meisje wanneer ze geen maagd meer is, 'bevlekt' en wordt ze uitgestoten. Voor haar is er geen andere toekomst dan in de prostitutie. Dat houdt niet alleen in dat ze de westerse klanten moet behagen maar ook de mishandelingen en verkrachtingen van haar werkgevers lijdzaam moet ondergaan.

Sextoerisme is een commercieel produkt van de eerste orde, en de overheden doen graag een oogje dicht in ruil voor de enorme extra inkomsten die het sextoerisme oplevert.

Begrip

Eén van de sociaal-culturele gevolgen van toerisme die positief kunnen uitpakken is het begrip dat kan ontstaan naar aanleiding van het contact tussen toerist en lokale bevolking. Een groeiend wederzijds begrip tussen volkeren is een noodzakelijke voorwaarde voor een rechtvaardiger wereld.

De bijdrage die toerisme daaraan kan leveren moet niet worden onderschat. Een aantal kanttekeningen zijn op zijn plaats.

De toerist moet zich realiseren dat hij in die korte tijd niet het hele land of de hele bevolking kan leren kennen. Dat hoeft natuurlijk ook niet maar als toerist ontmoet je maar een select gezelschap mensen. Je reist in wat we reeds beschreven als een environmental bubble. Deze beschermt je tegen mensen die niet geïnteresseerd zijn in jou als toerist, en hij schrikt velen af. Bijvoorbeeld door het feit dat velen je taal niet spreken. De mensen die wel engels of frans spreken zijn vaak niet representatief voor de rest. Je komt bovendien alleen in bepaalde gebieden: toeristische attracties, markten, leuke oude wijken, uitgaanscentra en dergelijke. Zo ontmoet een toerist in Amsterdam waarschijnlijk alleen mensen uit de grachtengordel terwijl de grote groep Amsterdammers uit de Bijlmer buiten zijn bereik blijft.

Vreemd genoeg zijn boeren en echte ambachtslui, die je in Nederland niet ziet staan, daar ineens wel interessant genoeg voor je bewondering en een foto (met verhaal voor je vrienden thuis). In het café van het traditionele dorp meng je je onder het echte ruige Turkse volk, terwijl je de koffieshop van "die" Turken bij jou op de hoek van de straat niet binnen durft. Wij toeristen bepalen de vorm van het contact. Die is vaak niet bevorderlijk voor "wederzijds" begrip. Ten eerste is daar de klant-bediende verhouding. Veel van de ontmoetingen zijn zakelijk. We willen iets van die persoon en hij wil geld van ons. Niet echt een basis voor begrip. Ook andere contacten die we leggen moeten vooral leuk blijven. Tenslotte ben jij op vakantie. Zij mogen best vertellen hoe je ergens het snelst komt, over de attracties en de cultuur en desnoods over hun werk, maar ze moeten niet gaan zeuren over hun familie, ziekten of relaties en zeker niet over geldgebrek en wat jij daaraan kunt doen, want jij hebt het in Nederland ook niet makkelijk!

Wederzijds begrip betekent ook dat de ontvangers de Westering moeten leren begrijpen. Daar zit een probleem. Al was het alleen maar omdat we hier niet altijd met een grote rugzak op lopen. Ze zien niet hoe we hier gewoon naar het werk gaan, vroeg op moeten, ons potje koken, 's avonds voor de tv zitten, blij zijn als het weekend is, geldgebrek hebben, voor

de kinderen zorgen enzovoort. Bovendien zullen ze nooit de mogelijkheid hebben om jou hier te bezoeken. Wederzijds begrip kan alleen op basis van gelijkheid. Als toerist ben je echter de koning te rijk in een land waar de lokale bevolking slechts één van je bezienswaardigheden is.

Het begrip dat ontstaat, blijkt afhankelijk te zijn van de ideeën die je van tevoren al over elkaar had. Het is dan ook niet verwonderlijk dat het contact dat tussen de toerist en de gastheer ontstaat vaak leidt tot een versterking van de vooroordelen. Als je denkt dat Afrikanen lui zijn, zie je alleen mensen langs de kant van de weg zitten niets doen, als je Afrikanen bewondert om hun kunst, zie je alleen de schoonheid van de cultuur.

3.2.3. Ecologische gevolgen

De derde wereld is altijd een grote leverancier geweest van grondstoffen. Peper, suiker, oliën, ertsen, hardhout, slaven, in de loop der eeuwen heeft het Westen zo'n beetje alles wat economische waarde had, weggesleept. Een aantal grondstoffen konden we niet mee krijgen: het strand, de zon, de zee, de jungle, het levende wild, de tempels en de glimlach. Deze worden door het toerisme verhandeld en hoewel ze daar blijven, pleegt het toerisme er wel een aanslag op met negatieve effecten voor de natuurlijke grondstoffen en het milieu: de jungle wordt vertrapt, het wild verjaagd, de zee vervuild en de zonnestrallen worden levensgevaarlijk door de vervuiling van het vliegverkeer.

De natuur

Het toerisme kan positieve gevolgen hebben voor de natuur in de derde wereld. Zo leveren de entreegelden voor de nationale parken geld op om die parken te beheren. Er worden parkwachters van betaald die stropers controleren en het behoud van een aantal diersoorten wordt gesubsidieerd. Bovendien krijgt de natuur door het toerisme een economische waarde. In het oerwoud hebben vaak alleen horizontale bomen waarde: als ze op de trailer van de houtfabriek liggen. In delen van de Amazone realiseert men zich door het ecotoerisme nu ook de economische waarde van verticale bomen en strijdt men voor behoud van het bos.

Maar het toerisme maakt soms juist die natuurlijke bronnen kapot waar het op teert. Bijvoorbeeld in kwetsbare natuurgebieden. Toeristen verjagen met hun busjes en de schaduwen van de luchtballons de dieren in de natuurparken van Tanzania en Kenya. Fotograferende duikers vernielen in Indonesië de koraalriffen, waarvoor ze juist komen. Eieren

Begrip

Eén van de sociaal-culturele gevolgen van toerisme die positief kunnen uitpakken is het begrip dat kan ontstaan naar aanleiding van het contact tussen toerist en lokale bevolking. Een groeiend wederzijds begrip tussen volkeren is een noodzakelijke voorwaarde voor een rechtvaardiger wereld.

De bijdrage die toerisme daaraan kan leveren moet niet worden onderschat. Een aantal kanttekeningen zijn op zijn plaats.

De toerist moet zich realiseren dat hij in die korte tijd niet het hele land of de hele bevolking kan leren kennen. Dat hoeft natuurlijk ook niet maar als toerist ontmoet je maar een select gezelschap mensen. Je reist in wat we reeds beschreven als een environmental bubble. Deze beschermt je tegen mensen die niet geïnteresseerd zijn in jou als toerist, en hij schrikt velen af. Bijvoorbeeld door het feit dat velen je taal niet spreken. De mensen die wel engels of frans spreken zijn vaak niet representatief voor de rest. Je komt bovendien alleen in bepaalde gebieden: toeristische attracties, markten, leuke oude wijken, uitgaanscentra en dergelijke. Zo ontmoet een toerist in Amsterdam waarschijnlijk alleen mensen uit de grachtengordel terwijl de grote groep Amsterdammers uit de Bijlmer buiten zijn bereik blijft.

Vreemd genoeg zijn boeren en echte ambachtslui, die je in Nederland niet ziet staan, daar ineens wel interessant genoeg voor je bewondering en een foto (met verhaal voor je vrienden thuis). In het café van het traditionele dorp meng je je onder het echte ruige Turkse volk, terwijl je de koffieshop van "die" Turken bij jou op de hoek van de straat niet binnen durft. Wij toeristen bepalen de vorm van het contact. Die is vaak niet bevorderlijk voor "wederzijds" begrip. Ten eerste is daar de klant-bediende verhouding. Veel van de ontmoetingen zijn zakelijk. We willen iets van die persoon en hij wil geld van ons. Niet echt een basis voor begrip. Ook andere contacten die we leggen moeten vooral leuk blijven. Tenslotte ben jij op vakantie. Zij mogen best vertellen hoe je ergens het snelst komt, over de attracties en de cultuur en desnoods over hun werk, maar ze moeten niet gaan zeuren over hun familie, ziekten of relaties en zeker niet over geldgebrek en wat jij daaraan kunt doen, want jij hebt het in Nederland ook niet makkelijk!

Wederzijds begrip betekent ook dat de ontvangers de Westering moeten leren begrijpen. Daar zit een probleem. Al was het alleen maar omdat we hier niet altijd met een grote rugzak op lopen. Ze zien niet hoe we hier gewoon naar het werk gaan, vroeg op moeten, ons potje koken, 's avonds voor de tv zitten, blij zijn als het weekend is, geldgebrek hebben, voor

de kinderen zorgen enzovoort. Bovendien zullen ze nooit de mogelijkheid hebben om jou hier te bezoeken. Wederzijds begrip kan alleen op basis van gelijkheid. Als toerist ben je echter de koning te rijk in een land waar de lokale bevolking slechts één van je bezienswaardigheden is.

Het begrip dat ontstaat, blijkt afhankelijk te zijn van de ideeën die je van tevoren al over elkaar had. Het is dan ook niet verwonderlijk dat het contact dat tussen de toerist en de gastheer ontstaat vaak leidt tot een versterking van de vooroordelen. Als je denkt dat Afrikanen lui zijn, zie je alleen mensen langs de kant van de weg zitten niets doen, als je Afrikanen bewondert om hun kunst, zie je alleen de schoonheid van de cultuur.

3.2.3. Ecologische gevolgen

De derde wereld is altijd een grote leverancier geweest van grondstoffen. Peper, suiker, oliën, ertsen, hardhout, slaven, in de loop der eeuwen heeft het Westen zo'n beetje alles wat economische waarde had, weggesleept. Een aantal grondstoffen konden we niet mee krijgen: het strand, de zon, de zee, de jungle, het levende wild, de tempels en de glimlach. Deze worden door het toerisme verhandeld en hoewel ze daar blijven, pleegt het toerisme er wel een aanslag op met negatieve effecten voor de natuurlijke grondstoffen en het milieu: de jungle wordt vertrapt, het wild verjaagd, de zee vervuild en de zonnestrallen worden levensgevaarlijk door de vervuiling van het vliegverkeer.

De natuur

Het toerisme kan positieve gevolgen hebben voor de natuur in de derde wereld. Zo leveren de entreegelden voor de nationale parken geld op om die parken te beheren. Er worden parkwachters van betaald die stropers controleren en het behoud van een aantal diersoorten wordt gesubsidieerd. Bovendien krijgt de natuur door het toerisme een economische waarde. In het oerwoud hebben vaak alleen horizontale bomen waarde: als ze op de trailer van de houtfabriek liggen. In delen van de Amazone realiseert men zich door het ecotoerisme nu ook de economische waarde van verticale bomen en strijdt men voor behoud van het bos.

Maar het toerisme maakt soms juist die natuurlijke bronnen kapot waar het op teert. Bijvoorbeeld in kwetsbare natuurgebieden. Toeristen verjagen met hun busjes en de schaduwen van de luchtballons de dieren in de natuurparken van Tanzania en Kenya. Fotograferende duikers vernielen in Indonesië de koraalriffen, waarvoor ze juist komen. Eieren

leggende schildpadden in Costa Rica worden verjaagd door de flieters van toeristen die juist voor die beesten komen. Door het toeristisch vertrappen van flora in de bergen van Nepal neemt de erosie enorme vormen aan en verdwijnt de aantrekkingskracht van de Himalaya. En laten we niet vergeten dat voor de toeristische souvenirs de natuur wordt geplunderd: zwarte koraal, ivoor, schildpad, krokodillehuid, neushoornhoorn etcetera.

Het milieu

Elke economische activiteit belast het milieu. Dat geldt ook voor het toerisme. Het gebruikt veel energie, water en land en het levert afval op. Het vliegverkeer bijvoorbeeld is een aanslag op onze schone lucht en verbruikt nog eens veel energie ook. Van de energie die per passagier nodig is om naar Athene te vliegen, kan een gemiddeld huishouden een jaar lang het huis warm houden. Ook de hotelsector is geen toonbeeld van energiebesparing. Denk maar eens aan de opwarmingskosten van een zwembad of aan al de warme douches.

Het toerisme pleegt ook een aanslag op het land. Voor vliegvelden, bungalowcomplexen en vliegvelden worden grote terreinen land opgeofferd. In het toeristisch gebruik wordt het land vervolgens vaak vervuild. De recente golfmanie zorgt voor vervuiling door kunstmest, kleurstof voor "de green" en pesticiden. Op een gemiddeld golfterrein verdwijnt jaarlijks zo'n 2000 kilo pesticiden in de grond.

Het verkrijgen van zuiver water is voor veel mensen in de derde wereld een probleem. Het is ook een probleem voor het toerisme. Maar de hotelsector heeft vaak het geld om het water onder de mensen vandaan, weg te halen. Op het eiland Phuket in Thailand levert het 8 miljoen kubieke meter grote waterreservoir zo'n 13.000 m³ per dag. De hoofdstad heeft al 14.000 m³ nodig. Dus hebben de hotels hun eigen putten geslagen en halen voor eigen gebruik 10.000 tot 15.000 m³ per dag op. Het drinkwaterpeil daalt angstaanjagend snel en men vreest dat het binnenkort een keer gewoon op zal zijn.

Afval

Na gebruik wordt al dat water als afvalwater weer geloosd. Zelden is er geld voor een waterzuivering. Het onderwaterleven voor de kust van Barbados verkeert door de lozing van water uit de hotels in zorgelijke toestand.

In de derde wereld kent men vaak geen echte vuilophaaldienst. Afval blijft gewoon liggen en rot snel weg in de zon. Maar de groei van het afval door de toevloed van toeristen kan niet door deze natuurlijke vuilverwerking behapt worden.

Zo gooit een Nederlandse natuurreisorganisatie per deelnemer, per dag 2 plastic

drinkwaterflessen weg. In de Gouden Driehoek van Thailand torent zulk vuil vaak uit boven de pensions die het produceren. De trekkers in de Himalaya van Nepal hebben dit gebergte de naam bezorgd van 's werelds hoogstgelegen vuilnisbelt, vanwege alle achtergelaten blikjes, verpakkingen en klimtouwen, die zo duurzaam zijn dat ze er nog wel een eeuwje of wat blijven hangen.

De gevolgen van het toerisme zijn verschillend van aard en vatbaar voor interpretatie. De waardering die ontvangers van toeristen in de derde wereld hebben voor het toerisme, hangt af van iemands positie in de samenleving daar. Dat die samenleving door het toerisme verandert, is in elk geval duidelijk.

HOOFDSTUK 4: ANDER TOERISME, BETER?

Als wij het in Nederland hebben over alternatief toerisme denken we aan iemand met een rugzak, die eenvoudig overnacht, lang wegblijft en zich onder de bevolking mengt. Als mensen in de derde wereld denken aan alternatief toerisme denken ze aan alternatieven in het toerisme - het gaat dan niet over een rugzak versus een koffer of over een slaapzak versus een goed bed. Het gaat over vormen van toerisme die, anders dan tot nu toe, voordelen bieden aan grote delen van de bevolking. Of toerisme alternatief is, wordt niet zozeer bepaald door het gedrag van de toerist maar meer door de manier waarop het toerisme is gestructureerd.

Alternatief toerisme is een etiket waaronder van alles wordt samengevat. Het is een moeilijk begrip omdat je niet weet waarvoor het een alternatief is. Is de motivatie van de reizigers anders; is het gedrag van de reizigers anders; zijn de gevolgen van het toerisme voor de derde wereld anders? En anders dan wat?

Voor een beeld van de alternatieven in het toerisme typeren we in 4.1 het beeld dat in het Westen leeft van de alternatieve toerist. In 4.2 plaatsen we een aantal kritische opmerkingen, gevolgd door zienswijzen op alternatief toerisme in de derde wereld. Van daaruit zoeken we naar alternatieven die interessant zijn voor de lokale bevolking in het Zuiden (4.3) en waar je zelf een bijdrage aan kunt leveren (4.4).

4.1 Alternatief toerisme voor de toerist

Als we kijken naar de motivatie van alternatieve toeristen in vergelijking met die van massatoeristen kunnen we zeggen dat ze vaker gaan om actief te zijn dan om te luieren. Ze zijn eerder geïnteresseerd in de cultuur van de lokale bevolking en in hun maatschappij. Ook speelt de interesse in de natuur of in het avontuur een grotere rol. En ze reizen liever in wat kleinere groepen. Bovendien speelt bij alternatieve toeristen vaak mee dat ze in hun vakantie eens iets anders willen dan anderen.

De alternatieve toerist

Een alternatieve toerist regelt zijn reis helemaal zelf of laat dat doen via een gespecialiseerd commercieel reisbureau of via organisaties die op minder commerciële basis meer idealistisch getinte reizen organiseren. Tot de commerciële organisaties met een alternatief aanbod rekenen we Cross Country, A-reizen en Sindbad. Organisaties die zich meer door een ideaal in de sfeer van cultuur of natuur laten leiden zijn Antieke Wereld en Wolftrail. Tot de organisaties die het gooien op kleinschaligheid en avontuur behoren A-friesj en Baba-travel.

In de alternatieve gidsen vinden we kreten als: "...in weinig bezochte en afgelegen gebieden..", "...dichter bij de manier van leven van de mensen van het land..", "...combinatie van vakantie en expeditie..", "...plaatselijke cultuur, kleine dorpjes en contact met de bevolking..", "...oplichtende ogen van krokodillen in de nacht maar ook spannende dansen..".

Geschiedenis

Alternatieve reizigers zijn er altijd geweest. Sterker nog, zonder hen zou het toerisme naar de derde wereld nooit in zijn huidige vorm hebben bestaan hebben. Alleen "alternatievelingen" trotseerden de ontberingen en het gevaar van zo'n verre reis. Pas toen na de Tweede Wereldoorlog de kwaliteit van het vervoer en de bereikbaarheid van verre bestemmingen op een aanvaardbaar peil kwamen, ontdekte de massa het alternatief toerisme.

Veel van de derde wereldbestemmingen die nu doelwit zijn van het massatoerisme zijn toeristisch ontdekt door individuele reizigers. Zij kwamen vervolgens terug met een groepje toeristen. Je hoeft namelijk niet individueel te reizen om een alternatieve toerist te zijn. Vanaf de zeventiger jaren ontstonden speciale reisorganisaties die kleinschalige reizen aanbieden voor doelgroepen met een meer dan gemiddelde interesse in natuur of cultuur.

Exclusief

Als teveel van die groepjes op een bestemming afkomen, gaan alternatieve reisorganisaties door naar de volgende bestemming die alweer door de individuele avonturiers is ontsloten. Inmiddels zijn de toeristische voorzieningen in het eerste gebied zo ver ontwikkeld dat ook meer op comfort gestelde massatoeristen er terecht kunnen. En dan wordt het een kwestie van de modegrillen in het Westen hoe lang men dat gebied blijft bezoeken.

Alternatieve toeristen kwamen vroeger alleen uit elite kringen. Afkomst is tegenwoordig minder belangrijk maar een alternatieve toerist voelt zich als reiziger nog steeds verheven boven de ordinaire massatoerist. En hij vecht voor zijn status: zijn motieven zijn puur en de gevolgen van zijn reizen zijn niet te vergelijken met de gevolgen van het massatoerisme. Hij is welkom in de derde wereld, al die anderen niet. Die bederven de mooiste plekjes en moeten daarom maar weg blijven. Maar heeft de alternatieve toerist redenen om zich zo op de borst te kloppen?

Positieve gevolgen

Het toerisme van de alternatieve toerist heeft andere gevolgen voor de derde wereld dan het massatoerisme, voornamelijk omdat het

kleinschaliger is. Bovendien komt de alternatieve toerist dicht bij de lokale bevolking.

De economische gevolgen zijn moeilijk te meten omdat het bestede geld meer in de zogenaamde informele sector terecht komt. Dit is de sector waar al die economische activiteiten zich afspelen die niet geregistreerd worden: kleine souvenirwinkeltjes, eethuisjes, schoenpoetsers, straatverkopers en dergelijke. Alternatieve toeristen besteden over het algemeen minder per dag, maar het geld komt dicht bij de lokale bevolking terecht, waardoor die rechtstreeks profiteert. Bovendien blijven ze vaak langer en ze nemen genoeg met de lokale voorzieningen dus er hoeft minder geïmporteerd en geïnvesteerd te worden. Er zijn nogal wat onderzoeken verricht naar de economische gevolgen van dit soort alternatief toerisme maar de resultaten lopen uiteen. Een Nederlands onderzoek naar toerisme in Tanzania toont aan dat er heel wat haken en ogen zitten aan het vaststellen van wat positief en negatief uitwerkt. Bovendien verschillen de kosten en baten voor de lokale bevolking van die voor de overheid. Ook over de sociale en culturele gevolgen van het alternatief toerisme lopen de meningen ver uiteen. De alternatieve toerist dringt verder door in de lokale cultuur dan de massatoerist. Hij is er meer in geïnteresseerd en hij komt voor de echte cultuur, niet voor nep. Daardoor is er misschien meer basis voor begrip tussen de alternatieve toerist en de lokale bevolking.

Door de kleinschaligheid en door het gebruik van lokale bronnen kan het toerisme van de alternatieve toerist minder schadelijk zijn voor het milieu. Bovendien zorgt een vorm als ecotoerisme voor inkomsten voor de natuurbescherming in de derde wereld.

Negatieve gevolgen

Ook bij het alternatief toerisme zijn de gevolgen niet altijd positief. De negatieve effecten houden vooral verband met het feit dat de alternatieve toerist dieper doordringt in minder toeristische gebieden. Economisch gezien zorgt de komst van toeristen, in welke hoedanigheid ook, ervoor dat de prijzen voor voedsel en dergelijke stijgen. Omdat de alternatieve toerist dieper doordringt in gebieden waar men soms niet gewend is aan westerlingen kan zijn sociale en culturele invloed groter zijn. Daarbij heeft de alternatieve toerist wel eens een andere opvatting over wat normaal is dan de lokale bevolking. Goa in India is vanaf de jaren zeventig een Mekka voor alternatieve jongeren. Op de uitgestrekte stranden is naaktlopen en in het openbaar kussen algemeen geaccepteerd. Althans door de toeristen. De lokale bevolking is hier minder van gediend. Zij veroordeelt vooral de invloed die het toerisme heeft op kinderen, die hiervoor erg open staan.

Ecotoerisme

Het scala reizen dat onder de term ecotoerisme valt heeft alles met de natuur te maken. Zelden echter iets met het milieu. Nooit wordt er in de reisgids aangegeven wat de milieu-effecten zijn. Terwijl het voorvoegsel "eco" suggereert dat dit toerisme milieuvriendelijk is. Door natuurritten aan te bieden in milieujargon wordt de consument om de tuin geleid en kan het voorkomen dat een vliegreis naar het tropisch woud van Thailand eerder als ecotoerisme wordt ervaren dan een strandvakantie per trein naar de Costa Brava. Terwijl het vliegtuig het milieu vele malen meer belast dan de trein; terwijl een groep toeristen in een kwetsbaar bos veel meer natuurschade kan aanrichten dan een groep badgasten; terwijl hotels in Spanje volgens veel strengere milieunormen werken dan de pensions in Thailand; enzovoorts. Bij het beoordelen van het ecogehalte van een reis zullen deze kwesties een rol moeten spelen. Niet de vraag of men de natuur bezoekt, maar een milieueffectrapportage moet bepalen of een reis onder het ecotoerisme valt of niet. (Frans de Man in Kritisch Konsumeren)

Mag het ietsje minder zijn?

Binnen de milieubeweging in Nederland speelt men al enige tijd met het concept van de milieugebruiksruimte. Eigenlijk een simpele rekensom: deel de totale omvang van de hulpbronnen in de wereld door het aantal wereldburgers en je hebt de milieugebruiksruimte voor iedereen. Dan ga je er vanuit dat een ieder recht heeft op een even groot puntje van de taart. Wanneer je nu narekent hoe groot die punt voor rijke westerlingen is, en hoe klein voor bewoners van ontwikkelingslanden, is de boel niet zo eerlijk verdeeld. De conclusie is dan ook dat het Noorden een stapje terug moet doen or in het Zuiden de mogelijkheden voor ontwikkeling te creëren. Dit is natuurlijk geen nieuwe constatering. Sinds het rapport van de Club van Rome bestaat eigenlijk al het besef dat het Noorden op te grote voet leeft en het allemaal wat soberder moet. Maar er wordt meestal gedacht dat duurzaam leven een onhaalbare utopie is. De Vereniging Milieudefensie is eens gaan rekenen en toont verrassend genoeg aan dat het wel degelijk haalbaar is om binnen de milieugebruiksruimte te leven, terwijl toch een redelijk leefniveau gehandhaafd kan worden. De belangrijkste boodschap is dat er niet minder maar anders, duurzamer, moet worden geproduceerd. Alleen voor autorijden, vlees eten en vliegen geldt dit niet: dat moet echt minder. Voor potentiële reizigers betekent dat dus dat je niet vaker dan eens per tien jaar een verre vliegreis maakt. De beste ecotoerist blijft thuis!?

Bovendien zoeken alternatieve toeristen elkaar vaak op. De individuele reizigers in Mexico starten in Mexico City. Dan gaan ze met zijn allen met de bus naar Oaxaca, vandaaruit naar Acapulco of een van de stillere strandjes aan de westkust. Met de bus weer het land in naar San Christobal, vliegend of bussend door naar Palenque, vandaar naar Merida en naar Isla de Mujeres en met de trein terug naar Mexico City. "Echte alternatievelingen" doen de route andersom. En gelukkig kom je in elk pension soortgenoten tegen want iedereen gebruikt tips van The Lonely Planet uit "South America on a Shoestring" of "A Travel Survival Kit".

Voor de alternatieve geldt net als voor de massatoerist dat het (wederzijdse) begrip vaak eenzijdig is. Je reist rond met de veiligheid van een goedgevulde portemonnee, een reisverzekering, een ambassade en een retourticket. Het is heel gemakkelijk om begrip te tonen voor de mensen die dat niet hebben. Of dat dan wederzijds is, is de vraag.

Wat betreft de milieuschade: de alternatieve toerist reist ook met het vliegtuig en zoekt bovendien vaak de meer kwetsbare natuurgebieden op die sneller te lijden hebben onder menselijk bezoek.

Valkuilen

Over het algemeen is het te waarderen dat de alternatieve toerist meer interesse heeft dan alleen zon, zee en luieren! Bovendien is het vaak kleinschalig waardoor de controle over het toerisme door de lokale bevolking mogelijk is. Hoewel het de derde wereld meer mogelijkheden biedt dan het massatoerisme kent het alternatief toerisme een aantal valkuilen.

Het toerisme bestaat bij de gratie van trends. Dat geldt voor bestemmingen maar het geldt ook voor vormen van toerisme. In het begin van de jaren negentig leidt de behoefte aan milieubewustzijn in het Westen tot een vraag naar ecotoerisme. Op het moment dat derde wereldlanden hun infrastructuur daarop hebben aangepast kan die trend allang weer over zijn. Trends zijn een wankelende basis om je nationale ontwikkeling op te baseren. Want die trends komen voort uit de behoeften in het Westen en die kan men in de derde wereld niet beïnvloeden.

Eén van de voordelen van het alternatieve toerisme is de kleine schaal. Maar ook daarbij is het gezichtspunt van het Westen vertekend. Zo gaan er vanuit Nederland maar een paar busjes jaarlijks naar Zimbabwe. Vanuit België gaan er echter ook een aantal en vanuit Duitsland heel wat. Dan zijn er nog de Engelsen, Australiërs, Yanks en Japanners. Die gaan allemaal in het droge seizoen over het kleine aantal goed begaanbare Zimbabwese wegen.

Dus komen ze elkaar allemaal tegen. Heel gezellig, maar voor de Zimbabwezen maakt het (qua schaal) niet zoveel uit of er 2 bussen met ieder 50 toeristen komen of 20 met ieder 5.

Een ander probleem voor het alternatieve toerisme is de relatie met massatoerisme. In de tijd gezien zijn die twee bijna onlosmakelijk verbonden. Kijken we naar het rijtje trendy landen hierboven, dan zien we dat 5 tot 10 jaar na de alternatieve toerist, het massatoerisme die plaatsen overspoelt. Die ontwikkeling lijkt onvermijdelijk.

Maar ook wat betreft de plaats waar het zich afspeelt, is er een relatie tussen die twee vormen van toerisme. Vanwege het low-budgetkarakter zijn veel soorten van alternatief toerisme aangewezen op goedkope chartervluchten. Die komen helaas alleen daar waar massa's toeristen heengaan. Voor het georganiseerde alternatieve toerisme geldt ook nog eens dat bijvoorbeeld visa- en douanefaciliteiten goed geregeld moeten zijn. Daardoor blijven vaak alleen bestemmingen over die ook door het massatoerisme bezocht worden. In deze gevallen bestaat het alternatief toerisme dus bij de gratie van het massatoerisme.

4.2 Alternatieven voor de ontvanger

De ontvanger, de derde wereld, beoordeelt het alternatieve karakter van het toerisme anders dan de toerist dat doet. Daar kijkt men vooral naar de gevolgen die het voor de betrokkenen in het Zuiden heeft, en dan natuurlijk ieder vanuit zijn eigen belang.

De zoektocht naar alternatieven komt deels voort uit een negatieve motivatie: het toerisme is niet te stuiten. Zelfs de oorlog in Irak in 1992 veroorzaakte geen daling van de winsten voor westerse toeristische bedrijven. Wel veranderden de stromen toeristen van plaats en van tijd. En de economische situatie is op veel plaatsen in de derde wereld verslechterd. Men moet alle mogelijkheden met beide handen aangrijpen. Maar er zit ook een positievere motivatie achter. Gelukkig zijn er nog steeds mensen in de derde wereld die geïnteresseerd zijn in die rare vogels die oceanen, bergen en bossen overwinnen om hen te leren kennen. Dan zijn er ook de goede ervaringen die een aantal organisaties met het toerisme heeft opgedaan.

Vanuit de verschillende belangen van ontvangers onderneemt men ook in de derde wereld actie.

Overheden

Het komt niet als een verrassing dat overheden en transnationale ondernemingen in de derde wereld over het algemeen niet gecharmeerd zijn van alternatief toerisme. Zij verdienen er beide minder aan dan aan het massatoerisme.

Bovendien zijn de alternatieve toeristen vaak ook kritischer mensen die de eigen bevolking op rare ideeën kunnen brengen. En ze tonen interesse voor volken die door de stedelijke elite veracht worden zoals de indianen in Mexico, de Maasai in Tanzania en de Bushmen in Botswana. Hun zelfvertrouwen zou door het toerisme wel eens zo gestimuleerd kunnen worden dat ze eigen initiatieven gaan ontplooiën die bedreigend zijn voor de gevestigde belangen.

Als alternatief voor een ongebreidelde ontwikkeling van het toerisme kiest een aantal overheden voor een strenge controle. China hield tot voor kort vast aan een zeer beperkend beleid. Cuba plaatst de buitenlandse strandtoeristen in vijf-sterren ghetto's. Een land als Costa Rica gooit het helemaal over de boeg van het ecotoerisme. Alle overheidsbeleid is daarop gericht. In Bhutan zijn zelden meer dan 100 buitenlandse toeristen in het land, omdat men er niet meer wil. Ze moeten in een groep reizen, geleid door een gids van de staat. Ze mogen alleen in bepaalde gebieden komen. Een bezoeker betaalt sinds 1989 een vaste prijs van \$ 260 per dag en hiervan wordt alles betaald, behalve drankjes aan de bar. Dit beleid, gericht op het bevorderen van kleinschalig, hooggeprijsd toerisme, werkt. Toerisme is de belangrijkste bron van deviezen zonder negatieve gevolgen voor de bevolking.

Groepen aan de basis

Organisaties die opkomen voor de lokale bevolking benaderen het alternatieve toerisme in de laatste jaren positiever dan voorheen. Vroeger bestreed men vooral de negatieve gevolgen van het toerisme. Hoewel er nog steeds uitwassen bestaan die hard moeten worden aangepakt (zoals de sexindustrie), besteden zij recentelijk ook meer aandacht aan de potentie die sommige vormen van alternatief toerisme kunnen hebben voor economische en sociaal-culturele ontwikkeling. Een organisatie als ECTWT (Ecumenical Coalition on Third World Tourism) is daar een voorbeeld van. Er zijn ook organisaties die zich vanuit een andere achtergrond kritisch met het toerisme zijn gaan bezighouden, zoals de ontwikkelingsorganisatie Bina Swadaya in Indonesië en de vrijwilligersorganisatie Astovoct in Togo.

In Senegal ontstond onder begeleiding van de VN een toeristisch project in de Casamance, waar de bevolking de touwtjes in handen heeft. In Indonesië slaagde Bina Swadaya erin om een toeristisch programma in elkaar te draaien waarbij onder andere ontwikkelingsprojecten bezocht worden. En de mensenrechtenorganisatie Life Travel Service in Thailand laat toeristen al jaren de achterkant van het ontwikkelingsbeleid in de Gouden Driehoek zien.

Bina Swadaya

Sinds 1958 verricht de ontwikkelingsorganisatie Bina Swadaya projecten ten behoeve van kleine boeren op het Indonesische platteland. Een aantal jaren geleden zette de organisatie een tak op om reizen te organiseren. Alternatief toerisme wel te verstaan. De reizen gaan uit van hun eigen ontwikkelingsprojecten. Bina Swadaya brengt de reiziger in contact met de mensen die rond zo'n project wonen en werken. De reiziger moet zich aanpassen aan het niveau van leven in zo'n dorp. De lokale bevolking verdient hieraan en krijgt van de reisorganisatie altijd een bijdrage voor andere projecten. Natuurlijk zijn er in de reizen van Bina Swadaya ook elementen die rust en recreatie bieden.

Astovoct

Hieronder volgt een citaat uit een brief van Astovoct, de Togolese zusterorganisatie van SIW. De ontvangst van deze brief, eind zeventiger jaren, was voor SIW en andere zusterorganisaties uit het Westen en uit de Derde Wereld de aanleiding om "minimal conditions of exchange" te formuleren.

"What is a Voluntary Workcamp? For us it is a place where young men and young women come together in friendship, though they come from different racial and religious backgrounds. These young people work hand in hand to help improve the quality of living circumstances in the locality where they are received. For us volunteers are brothers, our workcamps are not intended to poison our rural areas with foreign ideologies or convictions. Some of your youth say that they are atheists and say that our churches, our mosques etc. are out of date and exploit our people; that our monasteries are outside society. But these young people don't say what they do or have done to bring the reign of justice to their homes. Those who love us, who are therefore our friends should know that to love someone does not mean to look at him in order to tell him his defects, but it means to look in the same direction as him."

ECTWT

In 1982 richtten een aantal organisaties uit de Derde Wereld de Ecumenical Coalition on Third World Tourism op. Zij maakten zich zorgen over de toeristische ontwikkeling in hun landen en vroegen de Wereldraad van Kerken om ondersteuning in hun pogingen om het aanzicht van het toerisme te veranderen. ECTWT bestrijdt de negatieve gevolgen van toerisme en probeert verantwoord toerisme te ondersteunen. De leden van de coalitie hebben een achtergrond die varieert van het organiseren van reizen in Thailand en Kenya tot het bestrijden van westerse reisorganisaties in India. Een breed gezelschap maar met één doel voor ogen: het belang van de lokale bevolking. In de VS en Europa bestaan netwerken ter ondersteuning van de ECTWT. In Nederland vertegenwoordigen de stichtingen RETOUR en Toerisme & Derde Wereld het Tourism European Network (TEN).

Het vertrouwen in de mogelijkheden van het toerisme komt ook voort uit een sterker geworden zelfvertrouwen. Projecten die van onderop in de samenleving, door de mensen zelf, georganiseerd worden blijken vaak te werken. De interesse die westerse toeristen daarvoor tonen versterkt dit zelfvertrouwen nog eens.

4.3 Criteria

Bij het zoeken naar andere vormen van toerisme, verantwoord toerisme, die zowel voor toeristen als voor de derde wereld interessant en beter zijn, komt men een aantal obstakels en beperkingen tegen.

Beperkingen

- Het internationale toerisme is per definitie een zaak van internationale krachten en machtsstructuren. Daaraan moet zowel van boven, door de politiek, als van onderen, door actiegroepen getrokken worden.
- Toerisme kan niet zonder transnationale ondernemingen en de daarbij behorende machtsstructuren (vliegtuigmaatschappijen bijvoorbeeld)
- Veel van de negatieve gevolgen die men aan toerisme toeschrijft, zullen blijven als het toerisme zou verdwijnen. Er zijn ook andere oorzaken voor aan te wijzen zoals op westerse leest geschoeide tv en reclame.
- Wat voor één periode of voor één regio goed is dat niet voor altijd of overal. Dat geldt ook voor toerisme.

Eisen

Verantwoord toerisme zou moeten voldoen aan een aantal eisen. In samenwerking met een aantal kritische toerismeorganisaties uit Europa en de derde wereld stelde de stichting RETOUR een keurmerk voor toerisme op met de volgende eisen:

1. Er moet een evenwicht zijn tussen de investeringen in de vorm van mensen en materiaal, de draagkracht van het milieu, en de opbrengsten van het toerisme. De belangen van de zwakkere elementen moeten beschermd en versterkt worden ten opzichte van die van de sterkeren: milieu vs economische belangen, landbouw vs toerisme, lokale bevolking vs stedelijke elite.
2. Het toerisme moet uitgaan van de belangen van de lokale bevolking. Op lokaal en regionaal niveau moet een uitstralingseffect naar andere economische en sociale structuren plaatsvinden. Zo moet toerisme uiteindelijk bijdragen aan een lokale ontwikkeling in de landbouw en visserij, in de industrie en de handel, de binnenlandse recreatie, cultuur en scholing.

3. Verantwoord toerisme draagt bij aan de diversificatie van de economie. Er moet geen "monocultuur" ontstaan, waarbij alle economische activiteit zich op één sector richt, maar verschillende activiteiten moeten elkaar aanvullen. Als het slecht gaat met de ene sector is er altijd de andere nog.
4. Niet alleen het aantal arbeidsplaatsen moet toenemen, ook de kwaliteit ervan.
5. De kringlopen van grondstoffen en energie moeten verantwoord beheerd worden door middel van vermindering van de gebruikte hoeveelheden, verkleining van de transportafstanden en hergebruik.
6. De ontwikkelingen in zowel materiële als immateriële zin moeten op de kenmerken van de lokale situatie zijn afgestemd.
7. De lokale bevolking moet betrokken worden in de ontwikkeling van het toerisme door samenwerking met beslissers, planners en deskundigen in alle fasen van het proces.
8. Toerisme moet een intercultureel en wederzijds leerproces zijn. Niet alleen moet de lokale bevolking zich presenteren aan de gasten, maar ook vice versa. De bevolking krijgt dan een minder geromantiseerd beeld van het Westen.
9. Toerisme mag niet leiden tot de welbekende gevolgen in een aantal derde wereldbestemmingen: prostitutie, criminaliteit en druggebruik.

4.4 Wat kun je zelf doen?

Bij het zoeken naar andere vormen van toerisme naar de derde wereld kun je van iedereen bijdragen verwachten: overheden, bedrijven, organisaties en van jou! Je kunt op een aantal punten bijdragen aan verantwoord toerisme: voordat je gaat, als je daar bent en na terugkeer.

Vooraf

Verantwoord reizen begint met een aantal vragen aan jezelf: waarom ga je? Recreatie en toerisme zijn voor ons belangrijk, we hebben er recht op! Maar waarom ga je je vrije tijd in een derde wereldland besteden? En op wat voor manier wil je dat gaan doen? Ga je alleen voor je eigen plezier of wil je en passant de wereld verbeteren? Doe je het om indruk te maken of omdat anderen ook gaan? Is er een mogelijkheid om op uitnodiging te gaan? Naar welk land wil je en waarom? Op deze vragen zijn geen "juiste" antwoorden, wel willen we je een aantal mogelijkheden geven.

Als je gaat

Als je besloten hebt om te gaan kun je als consument invloed uitoefenen op bedrijven. Die zijn zeer gevoelig voor de consument. De toerist heeft als consument de macht van de keuze.

Want er zijn honderden mogelijkheden om je reis te organiseren en te boeken. Bij die keuze kun je geholpen worden door gespecialiseerde informatie.

Zo zijn er diverse keurmerken voor de reiswereld zoals dat van de Stichting Recreatie en de Vereniging Organisaties Avontuurlijke Reizen. Ook een ecokeurmerk en een soort Max Havelaarkeurmerk voor reizen zijn in de maak. Je moet bij al deze keurmerken wel goed naar de criteria kijken, die verschillen nogal eens. In Duitsland liep de actie Kauf Kritisch: een folder met tips gaf aan waar je de reisorganisatie naar moet vragen als je een reis wilt kopen die niet alleen in jouw belang is, maar ook in dat van de derde wereld.

Als je een bestemming gekozen hebt, kun je je voorbereiden op de reis en je contacten met de lokale bevolking met behulp van voorlichtingsmateriaal over toeristenbestemmingen, zoals de serie "Te Gast in..." van de stichting Toerisme & derde wereld.

Als je daar bent

Als toerist heb je mogelijkheden om in de derde wereld het aanzien van het toerisme te veranderen. Van iedereen zou je mogen verwachten dat men zich aanpast aan de gewoonten van het bezochte land. Dat lijkt vanzelfsprekend maar veel te vaak nog stampen toeristen als olifanten door een porseleinkast. Probeer niet alles meteen met je eigen waarden en normen te be- of veroordelen. 's Lands wijs 's lands eer. Je kunt door lokale produkten te kopen de bevolking te steunen. Daarvoor kun je de Kauf Kritisch tips gebruiken.

Je kunt enigszins bijdragen aan begrip door steeds te streven naar een gelijke uitwisseling van informatie door naar hen te luisteren en ook over jezelf te vertellen. Vaak zijn mensen daar niet alleen geïnteresseerd in het feit dat jij in Nederland "helemaal niet rijk bent", maar ook in je studie, je baan, je familie en je huis. Het kan heel leuk zijn als je daarover foto's bij je hebt.

Als je teruggekeerd bent

Een reden waarom men in de derde wereld voor het toerisme kiest is de bijdrage die het levert aan bewustwording in het Westen. Om aan die wens te voldoen zou je je als toerist ook na je terugkeer in kunnen zetten voor rechtvaardigheid in de wereld, in het toerisme en daarbuiten. Op een simpele wijze kan dat door je verhaal bij de vakantiefoto's wat meer inhoud te geven dan watertemperatuur en prijsniveau. Vertel eens wat meer over de achtergronden van het land. Eventueel over de politieke en mensenrechtensituatie maar ook over de positieve kanten. Je kunt ook verder gaan en bijvoorbeeld ondersteuning geven aan uitwisselingsprogramma's om ook mensen van

---

Tips uit de actie Kauf Kritisch:

Maak gebruik van kleine pensions en hotels, die eigendom zijn van de lokale bevolking.

In kleinere gelegenheden kun je het karakter van het land en de bevolking beter beleven. Je bevindt je daar meer tussen de "gewone" mensen, en omdat de kleinere hotels vaak lokaal eigendom zijn, steun je de lokale economie.

Eet en drink inheemse spijzen en drank.

De lokale keuken is een belangrijk deel van de cultuur. Een "continental breakfast" kun je thuis ook krijgen. Bovendien wordt voor het lokale eten over het algemeen minder geïmporteerd dus de deviezen blijven in het land.

Gebruik lokaal transport

Het transport dat ook door de eigen bevolking wordt gebruikt is vaak goedkoper en leuker dan een airconditioned bus. Het is een uitstekende mogelijkheid om in contact te komen met de lokale mensen.

Probeer achter de toeristenfaçade te kijken.

Als toerist kom je moeilijk verder dan het beeld wat een land voor de toeristen probeert hoog te houden. Maar in je contacten met de lokale bevolking (of bijvoorbeeld je lokale reisbegeleider) kun je proberen meer te weten te komen over het echte leven.

Probeer de lokale bevolking te leren kennen.

Het gastrecht is in veel landen nog steeds een levend begrip. dat betekent dat je als vreemdeling welkom bent bij mensen thuis. Maak hier eens gebruik van. Misbruik het recht niet en neem bijvoorbeeld een mooi cadeau mee.

Koop lokaal gemaakte souvenirs.

Vaak komen de souvenirs uit de winkeltjes niet uit het land zelf maar uit Hongkong. Zoek eens naar normale gebruiksartikelen. Daar zitten soms hele leuke souvenirs bij, en weer geldt, als het lokaal gemaakt is blijven de inkomsten in de regio.

Kijk eens naar de politieke situatie in het land. Wil je wel naar een land waar de mensenrechten worden geschonden?

In toeristische landen als Turkije, Thailand, Indonesië, Marokko en Kenya worden de mensenrechten geschonden. Een deel van het geld uit het toerisme vloeit in de staatskas waaruit de schendingen gefinancierd worden. Sta je daar even bij stil?

---

daar hierheen te krijgen. En waarom zou je alleen in Turkije Turken opzoeken, als ze ook bij jou op de hoek wonen? Ook in groepen die zich met de derde wereld-problematiek bezighouden is men vaak op zoek naar enthousiaste vrijwilligers. Misschien is er een landenwerkgroep waar jouw kennis welkom is.

Want er zijn honderden mogelijkheden om je reis te organiseren en te boeken. Bij die keuze kun je geholpen worden door gespecialiseerde informatie.

Zo zijn er diverse keurmerken voor de reiswereld zoals dat van de Stichting Recreatie en de Vereniging Organisaties Avontuurlijke Reizen. Ook een ecokeurmerk en een soort Max Havelaarkeurmerk voor reizen zijn in de maak. Je moet bij al deze keurmerken wel goed naar de criteria kijken, die verschillen nogal eens. In Duitsland liep de actie Kauf Kritisch: een folder met tips gaf aan waar je de reisorganisatie naar moet vragen als je een reis wilt kopen die niet alleen in jouw belang is, maar ook in dat van de derde wereld.

Als je een bestemming gekozen hebt, kun je je voorbereiden op de reis en je contacten met de lokale bevolking met behulp van voorlichtingsmateriaal over toeristenbestemmingen, zoals de serie "Te Gast in..." van de stichting Toerisme & derde wereld.

Als je daar bent

Als toerist heb je mogelijkheden om in de derde wereld het aanzien van het toerisme te veranderen. Van iedereen zou je mogen verwachten dat men zich aanpast aan de gewoonten van het bezochte land. Dat lijkt vanzelfsprekend maar veel te vaak nog stampen toeristen als olifanten door een porseleinkast. Probeer niet alles meteen met je eigen waarden en normen te be- of veroordelen. 's Lands wijs 's lands eer. Je kunt door lokale produkten te kopen de bevolking te steunen. Daarvoor kun je de Kauf Kritisch tips gebruiken.

Je kunt enigszins bijdragen aan begrip door steeds te streven naar een gelijke uitwisseling van informatie door naar hen te luisteren en ook over jezelf te vertellen. Vaak zijn mensen daar niet alleen geïnteresseerd in het feit dat jij in Nederland "helemaal niet rijk bent", maar ook in je studie, je baan, je familie en je huis. Het kan heel leuk zijn als je daarover foto's bij je hebt.

Als je teruggekeerd bent

Een reden waarom men in de derde wereld voor het toerisme kiest is de bijdrage die het levert aan bewustwording in het Westen. Om aan die wens te voldoen zou je je als toerist ook na je terugkeer in kunnen zetten voor rechtvaardigheid in de wereld, in het toerisme en daarbuiten. Op een simpele wijze kan dat door je verhaal bij de vakantiefoto's wat meer inhoud te geven dan watertemperatuur en prijsniveau. Vertel eens wat meer over de achtergronden van het land. Eventueel over de politieke en mensenrechtensituatie maar ook over de positieve kanten. Je kunt ook verder gaan en bijvoorbeeld ondersteuning geven aan uitwisselingsprogramma's om ook mensen van

---

Tips uit de actie Kauf Kritisch:

Maak gebruik van kleine pensions en hotels, die eigendom zijn van de lokale bevolking.

In kleinere gelegenheden kun je het karakter van het land en de bevolking beter beleven. Je bevindt je daar meer tussen de "gewone" mensen, en omdat de kleinere hotels vaak lokaal eigendom zijn, steun je de lokale economie.

Eet en drink inheemse spijzen en drank.

De lokale keuken is een belangrijk deel van de cultuur. Een "continental breakfast" kun je thuis ook krijgen. Bovendien wordt voor het lokale eten over het algemeen minder geïmporteerd dus de deviezen blijven in het land.

Gebruik lokaal transport

Het transport dat ook door de eigen bevolking wordt gebruikt is vaak goedkoper en leuker dan een airconditioned bus. Het is een uitstekende mogelijkheid om in contact te komen met de lokale mensen.

Probeer achter de toeristenfaçade te kijken.

Als toerist kom je moeilijk verder dan het beeld wat een land voor de toeristen probeert hoog te houden. Maar in je contacten met de lokale bevolking (of bijvoorbeeld je lokale reisbegeleider) kun je proberen meer te weten te komen over het echte leven.

Probeer de lokale bevolking te leren kennen.

Het gastrecht is in veel landen nog steeds een levend begrip, dat betekent dat je als vreemdeling welkom bent bij mensen thuis. Maak hier eens gebruik van. Misbruik het recht niet en neem bijvoorbeeld een mooi cadeau mee.

Koop lokaal gemaakte souvenirs.

Vaak komen de souvenirs uit de winkeltjes niet uit het land zelf maar uit Hongkong. Zoek eens naar normale gebruiksartikelen. Daar zitten soms hele leuke souvenirs bij, en weer geldt, als het lokaal gemaakt is blijven de inkomsten in de regio.

Kijk eens naar de politieke situatie in het land.

Wil je wel naar een land waar de mensenrechten worden geschonden?

In toeristische landen als Turkije, Thailand, Indonesië, Marokko en Kenya worden de mensenrechten geschonden. Een deel van het geld uit het toerisme vloeit in de staatskas waaruit de schendingen gefinancierd worden. Sta je daar even bij stil?

---

daar hierheen te krijgen. En waarom zou je alleen in Turkije Turken opzoeken, als ze ook bij jou op de hoek wonen? Ook in groepen die zich met de derde wereld-problematiek bezighouden is men vaak op zoek naar enthousiaste vrijwilligers. Misschien is er een landenwerkgroep waar jouw kennis welkom is.

Niet gaan

Misschien besluit je wel om niet te gaan. Omdat andere vormen van reizen je uiteindelijk toch leuker lijken of omdat je je macht als consument wilt aanwenden. Want je kunt toerisme zelfs als een politiek drukmiddel gebruiken. De ban op het toerisme naar Zuid Afrika is daar een voorbeeld van. Misschien heb je je eigen leven zo ingericht dat je geen behoefte hebt aan overdreven uitspattingen en kun je je vakantie in en rondom je huis door brengen. Of op een andere manier die minder schadelijk is voor mens en milieu. Het moet toch mogelijk zijn om genoeg spanning, uitdaging en exotische culturen in onze eigen multiculturele samenleving te vinden!

Gebruikte literatuur:

- Contours jaargangen 89 t/m 93, ECTWT.
- Retourtje Noord-Zuid: Ontspanning, SIW 1981.
- Background reader "Development Tourism and Youth Travel", YDC 1993.
- Reader Studiedag Internationale handel, SNV 1993.
- Diverse artikelen uit BijEEN index.